

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
PRÁVNICKÁ FAKULTA

VPLYV ZÁSADY HUMANIZMU NA DRUHY A VÝKON TRESTOV

Diplomová práca

32b8da97-9226-4f94-9fae-b56214dc0670

Študijný program: Právo
Študijný odbor: 6835 Právo
Pracovisko: Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky
a forenzných disciplín
Vedúci diplomovej práce: Dr. h. c. prof. JUDr. Vladimír Čechot, CSc.

Banská Bystrica, 2016

Bc. Martin Hraboš

Pod'akovanie

Chcel by som sa pod'akovať všetkým, ktorí mi akýmkoľvek spôsobom pomohli pri písaní tejto práce, osobitne vedúcemu práce Dr. h. c. prof. JUDr. Vladimírovi Čechotovi, Csc. za odborné rady ohľadne spôsobu spracovania témy.

Abstrakt

HRABOŠ, Martin, Bc.: Vplyv zásady humanizmu na druhy a výkon trestov (Diplomová práca). Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Právnická fakulta. Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín. Vedúci diplomovej práce: Dr. h. c. prof. JUDr. Vladimír ČEČOT, CSc. Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister (v skratke „Mgr.“). Banská Bystrica, 2015. Rozsah práce: 65 strán.

Záverečná práca sa venuje problematike vplyvu zásady humanizmu na druhy a výkon trestov. Cieľom práce je priblížiť historické aspekty vývoja humanistických myšlienok a ich súvis s trestaním v rámci trestného práva. Práca je rozdelená do piatich kapitol. Prvá kapitola sa zaoberá vymedzeniu základných pojmov používaných v tejto práci. Druhá kapitola sa zameriava na historický vývoj trestania, trestov a ich humanizácie. V tretej kapitole sa práca zaoberá účelom trestu z pohľadu humanizácie trestného práva. Štvrtá kapitola stručne rozoberá humanizmus v trestnom práve Slovenskej republiky. Posledná, piata kapitola, má za úlohu uviesť základné medzinárodné právne akty v oblasti humanizácie trestného práva.

Kľúčové slová: Humanizmus. Trest. Druhy trestu. Výkon trestu. Trest smrti. Účel trestu.

Abstract

HRABOŠ, Martin, Bc.: Principles of humanism impact on the species and the enforcement of sentences (Diploma work). Matej Bel University in Banská Bystrica. Faculty of Law. Department of Criminal law, Criminology, Criminalistics and Forensic sciences. Supervisor of the magister work: Dr. h. c. prof. JUDr. Vladimír Čečot, CSc. Qualification level: Master (shortcut „Mgr.“). Banská Bystrica, 2016. Scope of work: 65 pages.

The final thesis is concerned about the principles of humanism impact on the types and performance of punishments. The main goal of the thesis is to present historical aspects of the development of humanism and their relation with punishing under criminal law. The final thesis is divided into five chapters. The first chapter is dedicated to defining main terms used in this final thesis. Second one focuses on historical development of punishing, punishments and their humanization. In the third chapter, final thesis deals with the purpose of punishment in terms of humanization of the criminal law. Fourth of the chapters briefly analyses the humanism in the condition of the Slovak criminal law. And the last, fifth chapter, is designed to introduce some of the International legal acts in the realm of humanization of criminal law.

Keywords: Humanism. Punishment. Types of punishment. Performance of punishments. Sentence of death. Purpose of the punishment.

Predhovor

Tak ako každé právne odvetvie, aj trestné právo obsahuje určité zásady vytvárajúce základné pravidlá tohto právneho odvetvia. Medzi takéto zásady v rámci trestného práva patrí aj zásada humanizmu, ktorou sa práca zaoberá. Vo svojej podstate ide o problematiku, ktorú nie je možné skúmať len na základe novodobých poznatkov. Pre jej správne pochopenie je potrebné objasniť historický vývoj trestania v rámci spoločnosti od prvopočiatkov vývoja ľudstva až po súčasnosť. Nastolená téma je aktuálna, nakoľko nielen v Slovenskej republike, ale aj v celom svete prebiehajú v akademických kruhoch neustále polemiky o trestoch, o ich morálnych aspektoch a o ich zásahoch do základných práv človeka. Tejto problematike je potrebné venovať zvýšenú pozornosť, nakoľko nejde len o teoretické východisko problému, ide hlavne o neustále rozvíjajúci sa aspekt trestného práva - konkrétne o rozvoj humanistických myšlienok v rámci ukladania trestov a následného výkonu uložených trestov. Predložená diplomová práca sa snaží v krátkosti ponúknuť základné poznatky z danej problematiky tak, aby boli čo najviac zrozumiteľné a aby mal čitateľ po prečítaní práce jasnejší obraz o vplyve zásady humanizmu na trestné právo, konkrétne na tresty a trestanie v podmienkach Slovenskej republiky.

Autor

Obsah

Úvod	8
1 VYMEDZENIE ZÁKLADNÝCH POJMOV	10
1.1 Zásada humanizmu.....	10
1.2 Trest.....	11
1.3 Výkon trestu	13
2 HISTORICKÝ VÝVOJ TRESTANIA, TRESTOV A ICH HUMANIZÁCIE.....	14
2.1 Počiatok trestov a trestania.....	14
2.2 Prvé písané zákonníky.....	16
2.2.1 Ur-Nammuov zákonník.....	16
2.2.2 Chammurapiho zákonník.....	18
2.2.3 Tóra	20
2.3 Vývoj trestov a trestania v starovekom Grécku	22
2.3.1 Drakónove zákony.....	22
2.3.2 Solónove zákony	23
2.4 Trest a trestanie v starovekom Ríme	23
2.5 Tresty a trestanie v stredoveku.....	24
2.6 Osvietenstvo a vznik humanistických myšlienok v rámci trestov a trestania	25
3 ÚČEL TRESTU Z POHLADU HUMANIZÁCIE TRESTNÉHO PRÁVA.....	28
3.1 Teórie účelu trestu.....	28
3.1.1 Absolútne teórie	28
3.1.2 Relatívne teórie.....	29
3.1.3 Zmiešané teórie	33
3.2 Účel trestu v trestnom práve Slovenskej republiky.....	34
4 HUMANIZMUS V TRESTNOM PRÁVE SLOVENSKEJ REPUBLIKY.....	37
4.1 Druhy trestov.....	37
4.2 Trest odňatia slobody	39
4.2.1 Vplyv zásady humanizmu na výkon trestu odňatia slobody	42
4.3 Alternatívne tresty ako jeden z prostriedkov humanizácie trestného práva	44
4.3.1 Trest domáceho väzenia	45
4.3.2 Trest povinnej práce	46
4.3.3 Peňažný trest.....	47
4.4 Otázka trestu smrti v trestnom práve Slovenskej republiky	49
4.4.1 Úvod do problematiky trestu smrti.....	49
4.4.2 Vplyv humanizmu na spôsob vykonávania trestu smrti	51

4.4.3 Trest smrti upravený v Trestných zákonoch platných na území Slovenska a zrušenie trestu smrti	54
--	----

5 MEDZINÁRODNÉ PRÁVNE AKTY V OBLASTI HUMANIZÁCIE

TRESTNÉHO PRÁVA	57
5.1 Deklarácia práv človeka a občana	57
5.2 Všeobecná deklarácia ľudských práv	58
5.3 Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd	60
5.4 Ďalšie medzinárodné právne akty smerujúce k humanizácii trestného práva	60
Záver	62
Zoznam použitej literatúry a prameňov	63

Úvod

Pre výber témy diplomovej práce s názvom „Vplyv zásady humanizmu na druhý a výkon trestov“ som mal dva hlavné dôvody. V prvom rade by som rád lepšie pochopil fungovanie vzťahu zásady humanizmu a trestného práva, druhým dôvodom je obsiahlosť témy a možnosť bádania v téme, ktorá je vo veľkej miere polemizovaná a zďaleka nie ukončená. Konkrétne som si túto tému som si vybral z odvetvia trestného práva, pretože ma toto odvetvie práva osobne veľmi zaujíma.

Hlavným cieľom nastoleným touto témou je priblížiť historický vývoj trestov a trestania v súlade so zásadou humanizmu, opísať účel trestu z pohľadu myšlienok humanizmu, popísať vplyv humanizmu na trestné právo Slovenskej republiky a nakoniec vymenovať niektoré medzinárodné právne akty týkajúce sa aj trestného práva prijaté v súlade so zásadou humanizmu.

Pri písaní tejto práce som sa stretol s veľkým množstvom odbornej literatúry a časopiseckých článkov venujúcim sa danej problematike. Niektoré som odcitoval v práci, inými som sa inšpiroval a uvádzam ich na konci práce v zozname použitej literatúry a prameňov. Tak isto som intenzívne pracoval s právnymi predpismi, či už platnými alebo v tejto dobe už neplatnými a tak isto aj s vnútroštátnymi ako aj medzinárodnými predpismi., používal som aj selektovanú domácu judikatúru a taktiež som využíval dostupné dôveryhodné internetové zdroje, nakoľko sa veľa materiálu k danej problematike nachádza aj na internete. Snažil som prácu koncipovať tak, aby som na záver dostal ucelený pohľad na danú problematiku spojený z dôveryhodných faktov a osobných myšlienok k danej problematike.

Hlavnými metódami pri písaní práce boli metódy analýzy a komparácie.

Obsah mojej diplomovej práce som rozdelil do piatich kapitol. V prvej sú stručne opísané základné pojmy pre pochopenie názvu témy. Druhá kapitola sa zameriava na historický vývoj trestania, trestov a ich humanizácie. V tretej kapitole sa zaoberám účelom trestu z pohľadu humanizácie trestného práva. Štvrtá kapitola vypovedá o humanizme v rámci trestného práva Slovenskej republiky. V rámci tejto kapitoly sú rozobrané aj niektoré osobitosti humanizmu v rámci právneho poriadku Slovenska - výkon trestov s poukazom na výkon trestu odňatia slobody, priblížené sú tu alternatívne tresty a rozobraná je aj otázka trestu smrti najskôr všeobecne, potom v rámci Slovenska.

V poslednej kapitole sú vymenované niektoré dôležité medzinárodné právne akty súvisiace so zásadou humanizmu.

Prínos tejto práce vnímam hlavne v teoretickom rozbere niektorých historických ale aj súčasných ustanovení rôznych právnych nariadení či spojenie teórie s praxou v rámci nastolenej témy.

Predložená diplomová práca je určená pre všetkých, ktorí si chcú v danej problematike rozšíriť obzor, ako aj pre tých, ktorí s danou témou zatiaľ do styku neprišli a chcú to zmeniť.

1 VYMEDZENIE ZÁKLADNÝCH POJMOV

Pre správne pochopenie problematiky je potrebné oboznámenie sa so základnými pojmami, ktoré tvoria podstatu práce ako celku, hneď na začiatku. V nasledujúcej časti práce budú popísané základné pojmy na základe ktorých sa bude práca ďalej odvíjať.

1.1 Zásada humanizmu

Tak ako každé právne odvetvie, aj trestné právo sa riadi určitými základnými pravidlami, ktoré sa nazývajú zásady. Pri formovaní základných zásad je potrebné pridržať sa určitých skutočností akými sú napr. právne zriadenie daného štátu či účel a funkcie upravovaného právneho odvetvia v danej zemepisnej oblasti. Musí ísť o všeobecne použiteľné, ale zároveň dostatočne konkretizované a zrozumiteľné nosné piliere právneho odvetvia, na ktorom celé dané odvetvie stojí. Zásady by sa dali opísať ako vedúce právne idey, ktorými je právne odvetvie, v tomto prípade trestné právo, viazané. Jednou zo základných zásad trestného práva Slovenskej republiky je zásada označovaná pre potreby teórie ako zásada humanizmu, resp. zásada humanity sankcií.¹

Samotný pojem humanizmus má v rámci rôznych vedných disciplín (pre príklad antropológia, filozofia, kultúra a pod.) viacero významov, jeho použitie v oblasti trestného práva je však podmienené filozoficko-právnym pohľadom a vysvetlením. Slovo humanizmus je odvodené od latinského slova *humanus* znamenajúceho 'ľudskosť'. Uvedený výklad daného pojmu sa ideálne hodí pre vysvetlenie cieľa tejto zásady.

Zásadu humanizmu by bolo možné v širšom zmysle charakterizovať ako nástroj trestného práva slúžiaci na ochranu demokratických hodnôt spoločnosti akými sú napr. právo na život, právo na zdravie, právo na dôstojnosť a podobne. Ide teda o nástroj priamej ochrany tých práv a slobôd, ktoré Ústava Slovenskej republiky považuje za práva „*neoddeliteľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné*“.² V užšom slova zmysle, resp. v ponímaní zásady humanizmu charakteristickým pre oblasť trestného práva, je spojená s touto zásadou požiadavka rozumného, antidiskriminačného a ľudského vystupovania štátnych orgánov voči všetkým osobám zúčastneným na trestnom konaní. Ďalej je táto zásada dôležitá pri primeranom ukladaní a vykonávaní trestných sankcií. Ide teda o zásadu, ktorá má generálny význam a vplyv na tvorbu zákonných noriem

¹ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo hmotné: Všeobecná časť*. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 26.

² z. č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, čl. 12

upravujúcich trestné právo – všetky normy upravujúce sankcie v trestnom práve musia byť bez výnimky v súlade s touto zásadou. Aj keď právna úprava trestného práva Slovenskej republiky nikde neuvádza konkrétne vymedzenie zásady humanizmu, jej praktické uplatnenie je možné nájsť napríklad v druhom diely druhej hlavy zákona č. 300/2005 Z.z. (ďalej „Trestný zákon“) kde sa zákonodarca venuje základným zásadám ukladania sankcií v trestnom práve.

Aj keby sa mohlo na prvý pohľad zdať, že ľudskosť, ktorú prináša do trestného práva zásada humanizmu, možno stotožňovať s miernosťou a postupným oslabovaním úsilia v boji proti kriminalite, nie je tomu tak. Zásada humanizmu nezmiernuje, ale len zabraňuje neprimeraným zásahom do základných práv jedinca s prihliadnutím na základný účel trestných sankcií.. Pri ukladaní trestov sú v niektorých prípadoch ukladané aj veľmi prísne tresty, avšak práve za pomoci zásady humanizmu sa štátny orgán vždy snaží trest ukladať objektívne, spravodlivo a ľudsky. „*Trestná represia má byť rozumná a má pôsobiť ujmu len vtedy, ak si to vyžaduje dosiahnutie účelu trestu.*“³

1.2 Trest

Ľudská spoločnosť sa už od nepamäti snaží vyčleniť od správania spoločensky konformného správania, ktoré nezodpovedá obrazu správania morálne a spoločensky akceptovateľného. Postupom času sa snaha o udržanie správania jedincov v prípustných medziach vyvíja a zároveň sa vyvíjajú aj teoretické hľadiská tejto problematiky. Ľudstvo si postupne konštruovalo inštitúty akými sú napr. trestný čin či trest, pretože so stúpajúcou mierou sebauvedomenia si jedinca ako aktívneho účastníka spoločenských vzťahov je potrebné stále dokonalejšie odôvodňovať právne postupy pomocou ktorých sa jedincovi odôvodňuje jeho spoločenské zlyhanie. Taktiež je potrebné spravodlivo a logicky deklarovať následok jeho správania v podobe sankcie ktorá za takéto zlyhanie, resp. za prekročenie nastavených spoločenských noriem jedinca postihuje. Jednou zo sankcií v súčasnej právnej úprave Slovenskej republiky je aj trest.

V súčasnej dobe platný Trestný zákon Slovenskej republiky definuje trest ako „*ujmu na osobnej slobode, majetkových alebo iných právach odsúdeného, ktorú môže uložiť páchateľovi len súd podľa tohto zákona za spáchaný trestný čin.*“⁴ Zo zákonného

³ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Banská Bystrica: Bellanum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 305.

⁴ §31 ods. 2 z. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

vymedzenia trestu je zrejmé, že pôjde o formu invazívneho opatrenia zo strany štátu smerujúcemu proti základným ľudským právam páchatel'a trestnej činnosti, pričom páchatel'om podľa terajšej právnej úpravy môže byť len fyzická osoba. Justiční pracovníci teda musia veľmi opatrne posudzovať všetky aspekty spáchaného činu, je potrebné aby čin, ktorý bol spáchaný, naplňal znaky skutkovej podstaty niektorého z trestných činov uvedených v platnom znení Trestného zákona. Len na základne dôkladného vyšetrenia činu, pokiaľ sa skončí odsudzujúcim rozsudkom, môže byť páchatel' na svojich právach obmedzený formou sankcie – či už formou trestu alebo ochranného opatrenia. Pokiaľ ide o ujmu spôsobenú páchatel'ovi trestom, Trestný zákon obsahuje ustanovenie, ktoré uvádza požiadavku „*Trest má postihovať iba páchatel'a, tak aby bol zabezpečený čo najmenší vplyv na jeho rodinu a jemu blízke osoby*“⁵. Touto požiadavkou sú justiční pracovníci viazaní a sú povinní pri každom prípade prihliadať a brať do úvahy aj túto zákonnú požiadavku. Ďalším kritériom trestu je jeho vydanie súdom v mene Slovenskej republiky. V aktuálne platnom trestnom práve Slovenskej republiky nie je známy žiadny iný subjekt, ktorý by mal právomoc ukladať tresty v rámci trestného konania.

Aj keď je zákonná definícia trestu veľavravná, autor Madliak a kolektív trest pre potreby teórie trestného práva definuje ešte o niečo viac konkrétne ako „*opatrenie štátneho donútenia, ukladané v mene štátu na to určenými súdmi v trestnom konaní, ktorým sa páchatel'ovi pôsobí určitá ujma za spáchanie trestného činu a zároveň sa ním vyslovuje i spoločenské odsúdenie trestného činu a jeho páchatel'a*.“⁶ K zákonným znakom trestu sa tu ešte na viac spomína určitá spoločenská difamácia ktorá bude voči páchatel'ovi po jeho odsúdení pravdepodobne nasledovať. Treba si uvedomiť, že pokiaľ sa nestane justičná chyba, a za trestný čin je právoplatne potrestaný páchatel' tohto činu, morálnym odsúdením jeho protiprávneho konania sa naplňa výchovná funkcia trestu nielen voči samotnému páchatel'ovi, ale aj voči potencionálnym páchatel'om trestnej činnosti, ktorí sa možno na základe spoločenského odsúdenia trestnej činnosti a jej páchatel'ov takéhoto konania nedopustia.

⁵ §34 ods. 3 z. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

⁶ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Banská Bystrica: Bellanum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 306.

1.3 Výkon trestov

Na rozdiel od právnej úpravy trestu a jednotlivých druhov trestov, ktoré sú takmer výlučne upravené v Trestnom zákone, úpravu vykonávania trestov je možné nájsť v zákone č. 301/2005 Z. z. (ďalej Trestný poriadok), konkrétne od §401 až po §444. Tá časť trestného konania zaoberajúca sa praktickým výkonom rozhodnutia sa nazýva vykonávacie konanie. *„Účelom vykonávacieho konania je uskutočniť obsah rozhodnutí. Samostatné procesné štádium tvorí len vtedy, ak ide o výkon odsudzujúceho rozsudku, a je posledným štádiom typického trestného konania.“*⁷

Výkon trestov súvisiaci s trestným právom Slovenskej republiky je spätý s druhmi trestov uvedenými v §34 Trestného zákona. Samotný výkon trestu sa špecificky odlišuje v súvislosti s právoplatne uloženým trestom.

⁷ IVOR, J., ZÁHORA, J.: *Repetitórium rekodifikovaného trestného práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 193

2 HISTORICKÝ VÝVOJ TRESTANIA, TRESTOV A ICH HUMANIZÁCIE

Neexistujú jednoznačné dôkazy o tom, kedy presne sa v spoločnosti s trestaním začalo, no je viac než pravdepodobné, že začiatok využívania trestania sa datuje k obdobiu vzniku samotného ľudstva. Tak ako sa ľudská spoločnosť postupne vyvíjalo, vyvíjala sa aj požiadavka pre zdokonaľovanie systému trestania. S narastajúcim počtom právne deklarovaných ľudských práv sa museli kompetentní čoraz častejšie a hlbšie venovať otázke prípustnosti jednotlivých spôsobov trestania, aby ukladané tresty plnili svoj účel a neboli len drastickým nástrojom moci. Toto tvrdenie podporuje aj úvaha Montesquieu-a, ktorý v 18. storočí vyslovil názor, že každý trest, ktorý nevychádza z absolútnej zákonnej povinnosti, je tyraniou. Aby malo trestanie znak legitímnosti, účelnosti, a aby nešlo len o mocenský prejav muža proti mužovi, ako hovorí Becarria, musí byť stanovený určitý poriadok – či už právne záväzné zvyky a obyčaje v minulosti alebo právne poriadky postavené na zákonnej úprave v súčasnosti. Len potrestanie na základe zákona sa môže nazývať spravodlivosťou, v opačnom prípade by sa ľudská spoločnosť vracala naspäť ku svojim barbarským koreňom.⁸

2.1 Počiatok trestov a trestania

V najstaršom období ľudskej spoločnosti, v období jej vzniku a formovania, je možné nájsť mnoho odlišností v porovnaní s dnešným ponímaním a vykonávaním trestov. Na rozdiel od súčasnosti, kedy je spravodlivé trestanie za páchanú trestnú činnosť v rukách kompetentných štátnych orgánov rozhodujúcich na základe zákona a v súlade s ním, v prvopočiatkoch vzniku ľudstva bol trest niečím spontánnym, niečím bez ucelenej právnej úpravy, ktorú samozrejme ľudia v tej dobe nemali k dispozícii. O tom, či určitý čin je alebo nie je trestný rozhodovali jednotlivci či malá skupina podľa svojej vôle bez akejkoľvek kontroly zákonnosti ich konania, nakoľko nejestvovali žiadne inštitúty, ktoré by sa trestaním zaoberali. S postupným rozrastaním rodových zoskupení, v ktorých ľudia žili, si jednotliví členovia v rámci skupiny pravdepodobne začali uvedomovať potrebu určenia skutkov a konania, ktoré nebudú akceptované a ich vykonávateľ za ne bude potrestaný.

⁸ BECCARIA, C.: *O zločinoch a trestoch*. vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 2009. s. 10.

Čo sa týka dochovaných záznamov o ukladaní trestov a spôsoboch trestania v dobe zakladania prvých väčších zoskupení jednotlivcov do spoločenských celkov, akými boli práve prvotné rodové zoskupenia, veľa ich nie je. Tento stav je spôsobený hlavne tým, že v tejto dobe ľudia ešte nepoznali písmo. Pokiaľ si skupina ľudí vzájomne dohodla, ktorý čin je zakázaný, a že vinník zaň bude potrestaný, museli sa spolaťhnúť na ústne, resp. posunkové oboznámenie sa s danou dohodou a v rámci svojich možností sa touto dohodou riadiť.

Ďalšou možnosťou zachovania informácie boli nástenné maľby a rytiny skladajúce sa z rôznych výjavov každodenného spolunažívania ľudí. Takýmto spôsobom sa zachoval aj jeden z mála historických záznamov z tejto doby, na základe ktorého je možné si spraviť obraz o trestných praktikách vykonávaných na porušovateľoch spoločenskej dohody. Na území dnešného Talianska, konkrétne v Addaurských jaskyniach na Sicílii, sa na stenách dochovali rytiny vyobrazujúce mužskú postavu previazanú lanami tak, aby sa pri pokuse o vzpriamenie laná priťahovali, a tým bol človek dusený. Okolo takto zviazanej mužskej postavy stojí niekoľko ďalších postáv. Je možné, že ide o určitý náboženský alebo spoločenský rituál, pravdepodobnejšia je však verzia, že ide o potrestanie človeka porušujúceho pravidlo dohodnuté komunitou.⁹

Postupom času sa s rozrastaním menších komún a zmenou rodového zriadenia na zriadenie kmeňové prechádzalo aj na stále efektívnejšie spôsoby trestania. Človek ako tvor mysliaci si stále viac uvedomoval silu skupiny a potrebu zoskupovania sa. Kmene, ktoré boli počtom členov oveľa väčšie ako rodové zoskupenia predtým, bolo potrebné riadiť systematicky. V rámci kmeňa sa zostavoval hierarchický rebríček kmeňových náčelníkov a kmeňovej rady, ktorým často pripadala aj úloha akýchsi sudcov rozhodujúcich o tom, či bol daný skutok v rozpore s dohodnutými pravidlami spoločenstva a aj o trestoch, ktoré majú byť za takéto skutky ukladané. O vinníkoch tu už zvyčajne nerozhodovalo celé spoločenstvo, ale na to príslušní nositelia práv a povinností v rámci kmeňa a tým pádom bola v miere možností vtedajšej spoločnosti zabezpečená aspoň základná nestrannosť. Bol to veľký posun od predošlého stavu, kedy sa trestalo často ktorá pod vplyvom tých najzákladnejších ľudských emócií a pudov. Pomstu jednotlivca začal nahrádzať trest dohodnutý spoločenstvom.

Zmena oproti predošlého spoločenského stavu bola aj v tom, že kmeň mal svoje územie, svoje nárečie, svoju hierarchicky usporiadanú vládnu vrstvu a v rámci kmeňa sa

⁹ LYONS, L.: *Historie trestu smrti*. Praha: Svojtka & Co, 2004, s. 7.

postupne začali zhromažďovať aj rôzne hmotné statky. Vodcovia si dobre uvedomovali, že ide o spoločensky silné zoskupenia, ktoré treba ochraňovať nielen pred vonkajším nepriateľom, ale aj pred vnútorným rozvratom. Aby sa takýmto rozvratom predchádzalo, začalo sa na dodržiavanie dohodnutých pravidiel a trestanie previnilcov klásť veľký dôraz. Spoločnosť sa dostala do situácie, kedy porušovanie dohodnutých pravidiel a trestanie zohrávalo veľkú úlohu v rámci politickej a ekonomickej stability kmeňa. Viac ako sociálnym problémom medzi jednotlivcami sa nedovolené konanie stávalo problémom kmeňa ako celku, preto bolo trestanie takéhoto konania v záujme vládnucej vrstvy.

2.2 Prvé písané zákonníky

O tom, čo pokladali ľudia v rámci prvotnopospolnej spoločnosti za trestné, aké tresty boli za takéto konanie ukladané a ako sa postupom času v rámci trestania vyvíjali a uplatňovali myšlienky a názory, ktoré dnes nazývame humanistickými, sa dnešná spoločnosť môže len domnievať. S určitosťou nemožno vyššie uvedené informácie považovať za fakty, no na základe archeologických dôkazov sa uvedené možnosti javia ako najpravdepodobnejšie. Iná situácia nastáva pri skúmaní obdobia, kedy bola spoločnosť už natoľko vyspelá, že si dokázala svoje pravidlá previesť na hmotný substrát a takto zhmotnené pravidlá používať.

2.2.1 Ur-Nammuov zákonník

Vôbec najstarším dochovaným zákonníkom v písomnej forme je zákonník z obdobia okolo roku 2050 p.n.l., ktorý spísal panovník z tretej dynastie v meste Uru, Ur-Nammu. Odborníci skúmajúci tento dokument sa domnievajú, že ide o kompilát predchádzajúcich zákonníkov, hlavne zákonníka kráľa Urgakina z roku približne 2350 p.n.l. Ten sa však do dnešných dní nenašiel a o jeho existencii sa vie len na základe dokumentu venujúceho sa právnej reforme z tohto obdobia, ktorý bol nájdený a v ktorom bol zákonník kráľa Urganika spomenutý.

Zákonník, uchovaný na hlinených doskách, sa skladá z prológu opisujúceho dôležité počiny kráľa Ur-Nammua, a ďalej z jednotlivých paragrafov obsahujúcich previnenia a tresty za ne ukladané, napríklad:

„Ak človek spácha vraždu, musí byť zabitý.

...

Ak človek spácha krádež, bude zabitý. “¹⁰

Na ukážke týchto dvoch ustanovení je možné všimnúť si rozdielnú formuláciu následku za konanie. V konečnom dôsledku bol človek pravdepodobne usmrtený za oba činy, je však zaujímavé, ako sa zákonodarca snažil odlíšiť ten istý následok dvoma rôznymi slovnými formuláciami (musí byť zabitý – bude zabitý). Z pohľadu dnešnej právnej vedy a interpretácie práva by boli vyjadrenia týchto dvoch činov a následkov za ne problematické, v dobe kráľa Ur-Namma šlo pravdepodobne o akési morálne odlišenie dvoch rôznych činov, aj keď za ne bol ukladaný ten istý trest.

Ďalšou ukážkou nielen formálneho ale aj praktického posunu myšlienok, ktoré by sa dnes dali nazvať humanistické, sú nasledujúce ustanovenia:

„Ak človek vybijie oko inému človeku, je povinný odovzdať ½ miny striebra.

...

Ak človek utne inému človeku nohu, zaplatí desať šekelov.

...

Ak človek vybijie zub inému človeku, zaplatí dva šekely striebra. “¹¹

Dôvodov pre takto naformulované spoločenské pravidlá bolo viacero, hlavným však bolo udržanie pokoja v rámci spoločnosti, ktorý by pri zásade „oko za oko, zub za zub“ nebol udržateľný. Ustanovenia Ur-Nammovho zákonníka sú vo všeobecnosti postavené na reštitučnom princípe platenia obeti, nie na princípe pomsty vykonanej na odsúdenom. Ďalej je na týchto a aj ďalších ustanoveniach Ur-Nammuovho zákonníka badateľné, že sa v tomto období dovršoval prechod trestania od neriadenej pomsty rodiny k jednotnému trestaniu v kompetencii vládnych orgánov. Tak isto je možné všimnúť si, že ukladanie peňažných trestov nie je výdobytkom posledných pár storočí, ale takáto forma trestania existovala už pred viac ako 4 000 rokmi.

Procesná časť trestných konaní vedených voči obvineným v časoch kráľa Ur-Nammua majú určité prvky, ktoré by sa mohli s pokojným svedomím považovať za prvky obsahujúce niektoré základné princípy trestných konaní aj v dnešnej dobe.

Záznam zo súdu sa uchovával na hlinenej tabuľke nazývajúcej sa „ditilla“. Nakoľko šlo o veľký počet obyvateľov a kráľ by nebol schopný plnohodnotne koordinovať celé súdnictvo, spravovanie v rámci justície bolo často prenesené na hlavného kňaza a na

¹⁰ ROTH, T. M.: *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*. Chicago: Society of Biblical Literature, 1995, s. 17.

¹¹ ROTH, T. M.: *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*. Chicago: Society of Biblical Literature, 1995, s. 19.

guvernéra mesta. Súdne dvory boli umiestnené v chrámoch, pretože rozlohovo a polohovo chrámy spĺňali požiadavky na plnohodnotné súdne pojednávanie. Personál súdneho dvora netvorili sudcovia, pretože žiadni profesionálni sudcovia neboli. V rámci chrámovej školy však súdny personál prechádzal výcvikom nazývaným „adubba“, kde im boli vysvetľované základy práva a rozhodovania v právnych veciach. Samotný spor pred súdnym dvorom mohol iniciovať ako štát, tak aj jednotliviec, resp. skupina obyvateľov. Používané boli inštitúty podobné tým dnešným – bolo prístupné navrhovať dôkazy, svedkovia vypovedali pod prisahou, často boli dôkazy dopĺňované aj o písomné dokumenty expertov a vysokých úradníkov. V rámci niektorých záznamov je spomenutý aj pravdepodobne odvolací súd, ktorý je označovaný ako „sedem kráľovských sudcov Nippuru“.¹²

Tak ako pri niektorých hmotných ustanoveniach Ur-Nammuovho zákonníka, aj v rámci procesných postupov súdov je možné nájsť prvky snažiace sa vniesť do rozhodovania o vine a treste objektívnu spravodlivosť a niečo, čo v dnešnej dobe nazývame humanizmus.

2.2.2 Chammurapiho zákonník

Písomných záznamov z rokov nasledujúcich po vláde Ur-Nammua je viacero, no väčšina z nich nemá známeho autora. Ide na príklad o Eshumské zákony, ktoré boli objavené v 50. rokoch 20. storočia alebo o Zákony Lipit-Ištara.¹³ Jedným z významných dochovaných autorských zákonníkov z tejto doby je Chammurapiho zákonník.

Chammurapiho zákonník dal spísať babylonský kráľ Chammurapi okolo roku 1750 p.n.l. a stal sa vzorom pre mnoho nielen mezopotámskych zákonníkov vydávaných po nasledujúce stáročia. Jeho originál je vytesaný do 2 metre vysokého stĺpu z čierneho bazaltu, ktorý bol postavený do babylonského chrámu a niekoľko ďalších kópií bolo rozostavených v rôznych mestách ríše. Obsahoval veľké množstvo ustanovení upravujúcich takmer každý aspekt babylonskej spoločnosti. Zaujímavý bol aj v tom, že veľká časť ustanovení neboli ustanovenia v pravom slova zmysle, šlo skôr o opísané Chammurapiho rozhodnutia v konkrétnych veciach a tieto rozhodnutia tvorili akési precedensy pre ďalšie rozhodovanie v podobných veciach. Trestné právo bolo len jednou časťou, ktorou sa zákonník zaoberal, a aj keď obsahoval množstvo novátorských postupov využívaných v rámci procesu súvisiaceho s rozhodovaním o vine a treste, do histórie sa

¹² LYONS, L.: Historie trestu smrti. Praha: Svojtka & Co, 2004, s. 17.

¹³ Dostupné online: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a291-chammurapiho-zakonnik> [cit. 2015-12-12].

zapísal hlavne pre veľkú krutosť trestov ustanovených za niektoré trestné činy.¹⁴ Trest smrti bol veľmi využívaným spôsobom trestania, o tomto spôsobe trestania hovoria na príklad nasledujúce ustanovenia:

„Ak niekto niekoho obvinil a udal ho z vraždy, avšak nedokázal mu to, ten kto ho obvinil bude potrestaný smrťou.

...

Ak niekto kúpil alebo vzal do úschovy od nedospelého syna plnoprávnej osoby bud' zlato, bud' striebro, bud' otroka, bud' otrokyňu, bud' dobytča, bud' ovcu alebo čokoľvek bez svedkov alebo bez zmluvného dokladu, ten človek je zlodejom, bude potrestaný smrťou.

...

*Ak krčmárka, v ktorej dome sa spolčovali podvratníci, a ona týchto podvratníkov nechytla a neprivedla do paláca, bude táto krčmárka potrestaná smrťou.*¹⁵

Na týchto ale aj na ďalších ustanoveniach Chammurapiho zákonníka obsahujúcich trest smrti je badateľná snaha panovníka o zastrašenie potencionálnych páchatel'ov trestnej činnosti. Toto tvrdenie je podporené aj ďalšími príkladmi trestania, ktoré malo mať odstrašujúci charakter:

„Ak dieťa udrelo svojho otca, utnú mu ruku.

...

Ak plnoprávny občan vyrazil oko plnoprávnemu občanovi, vyrazí mu oko.

...

*Ak plnoprávny občan vyrazil zub plnoprávneho občana, vyrazia mu zub.*¹⁶

Je zrejmé, že od predchádzajúcej právnej úpravy z obdobia Ur-Nammuovho zákonníka sa za vlády Chammurapiho znova prechádzalo k právnej odplate založenej na zásade „oko za oko, zub za zub“. Panovník si musel byť vedomý následkov mrzačenia vlastných obyvateľ'ov, a tak boli tieto zákonné ustanovenia pravdepodobne veľmi jasným znamením toho, akú váhu pripisuje kráľ Chammurapi poriadku a zákonnosti vo svojej krajine.

Osobitné ustanovenia Chammurapiho zákonníka sa venovali aj otrokom a tzv. muškénom - neplnoprávnym slobodným obyvateľ'om. Pri trestných činoch páchaných na

¹⁴ LYONS, L.: Historie trestu smrti. Praha: Svojtka & Co, 2004, s. 22.

¹⁵ Dostupné online: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/klima_josef_chamurapiho_zakonnik.htm [cit. 2015-12-12]

¹⁶ Dostupné online: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/klima_josef_chamurapiho_zakonnik.htm [cit. 2015-12-12]

nich sa vo väčšine prípadov neuplatňovala odplata ale tresty boli určené peňažnou pokutou, ktorú bol povinný odsúdený zaplatiť – keď šlo o otrokov, tak pánovi otroka, keď šlo o muškéna, tak muškénovi. Pre zaujímavosť, do stavu otroka sa mohlo dostať obyvateľstvo na príklad udretím staršieho brata alebo kopnutím matky.

Čo sa týka procesnej stránky rozhodovania o vine a treste, dôraz bol kladený na čo najpresvedčivejšie dokazovanie. Za krivé výpovede v určitých prípadoch hrozil trest smrti, v určitých prípadoch bolo trestom za krivú výpoveď náhrada hodnoty sporu. Pokiaľ bolo svedkovi alebo žalobcovi preukázané, že krivo vypovedal, bol mu vymieraný presne ten istý trest, ktorý hrozil obvinenému. Neľahkú úlohu mali aj úradníci - vrátane sudcov. Tí, pokiaľ zanedbávali svoje povinnosti prináležiace im podľa ich právomocí, boli tvrdo trestaní. Ak, pre príklad, nebol na základe neplnenia si svojich povinností úradníkmi chytený lupič, museli daní úradníci preplatiť ulúpený majetok zo svojho majetku. Sudcovia boli k spravodlivému a riadnemu výkonu svojich povinností vedení pod hrozbou vysokých pokút a pozbavenia ich právomocí. Prepracovaným bol aj inštitút odvolania, kedy sa účastník konania mohol odvolať najskôr na vyšší súd, a ak mal pocit, že sa ani tam nedovolal spravodlivosti, mohol byť v určitých prípadoch so svojím právnym nárokom odkázaný až k samotnému kráľovi.¹⁷

Pre históriu vývoja trestov a ich humanizáciu je Chammurapiho zákonník zaujímavým právnym predpisom. Na jednej strane zaviedol do sveta práva nové inštitúty a zmodernizované postupy, na strane druhej sa však pomyselné vrátil k prvopočiatkom histórie trestania svojimi tvrdými trestami a znova zavedením zásady „oko za oko, zub za zub“.

2.2.3 Tóra

Viera v rôznych bohov a božstvá sprevádza ľudstvo už od dávna, avšak priamy vplyv popisovaných božských zásahov do právnych poriadkov a trestania ako takého sa začal naplno rozvíjať až v období okolo roku 1300 p.n.l. Predhovor Ur-Nammuovho zákonníka, Chammurapiho zákonníka ale aj iných právnych pamiatok z predchádzajúceho obdobia spomína rôznych bohov a božstvá, no zákonné ustanovenia ako také tu nie sú vykladané ako boží dar ľudstvu. Panovníci sa síce pasovali za nástupcov rôznych bohov,

¹⁷ LYONS, L.: Historie trestu smrti. Praha: Svojtka & Co, 2004, s. 27.

niektorí dokonca za samotných bohov, vydávané listiny z oblasti právnej úpravy však boli vždy prezentované ako výsledok ich práce, nie ako boží dar.

Okolo roku 1230 p.n.l. bolo Mojžišovi, prorokovi Božiemu, podľa historických legiend vnuknuté spísanie desiatich mravných pravidiel spoločnosti, ktoré sa nazývajú Desiatimi Božími prikázania. Tieto prikázania neboli zákonníkmi v pravom slova zmysle, nakoľko jednotlivé ustanovenia neobsahovali následok vo forme trestu za uvedené konanie – šlo len o akési pravidlá správania sa, resp. určité povinnosti občanov v súlade s ktorými je veľké množstvo právnych predpisov aj v súčasnosti. Na základe Desatora Božích prikázaní bola neskôr spísaná Tóra, ktorú tvorí 5 kníh hebrejskej Biblie – Genesis, Exodus, Leviticus, Nmueri a Deuteronomium. V rámci Tóry boli okrem historických udalostí opisované aj jednotlivé prikázania na praktických udalostiach a nachádzali sa tu aj tresty za konanie, ktoré neboli v súlade s Desatorom Božích prikázaní.

Rozdiel medzi staršími zákonníkmi z predchádzajúceho obdobia a Tórou bol hlavne v účele trestania. Účelom trestov a aj následného výkonu trestu už nebola len odplata za konané kriminálne skutky a odstránenie potencionálnych vinníkov pred takýmto konaním, veľkú úlohu tu hralo pokánie. Trest teda nebol len prostriedkom pozemskej spravodlivosti ale aj snahou o božie odpustenie.¹⁸

Tresty boli veľmi často založené, tak ako pri Chammurapiho zákonníku, na odvetnom princípe: „*Oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu. Spáleninu za popáleninu, ranu za ranu, hrču za hrču.*“¹⁹. Iné tresty, ktoré nebolo možné trestať odvetou, boli zvyčajne trestané väzením, vyhnanstvom, pokutou, či zbičovaním. Krádež už viac nebola trestaná trestom smrti. Trestom smrti sa trestalo celkom 36 deliktov, medzi ktoré patrili vražda, rôzne sexuálne delikty, ale aj modlárstvo, bohorúhačstvo či čarodejníctvo. Na niektorých príkladoch vidno veľký vplyv spirituality a viery v boha na konanie označované za trestné. Charakterizované boli aj spôsoby trestu smrti – ukameňovaním, spálením, odťatím hlavy a pri trestoch, pri ktorých nebol trest smrti charakterizovaný ani jedným z týchto spôsobov, bol odsúdený obesený. Pri konaní sa kládol veľký dôraz na to, aby bolo rozhodnuté s čo najmenšími pochybnosťami o vine. Pri rozhodovaní o skutkoch, za ktoré bol ustanovený trest smrti rozhodovalo 23 sudcov a platila tu zásada, podľa ktorej žalovaný nevedel o trestnosti činu ktorého sa dopustil a nevedel ani o treste, ktorý sa na daný trest ukladal, nemohol byť uznaný vinným. Túto skutočnosť však musel preukázať

¹⁸ LYONS, L.: Historie trestu smrti. Praha: Svojtka & Co, 2004, s. 32.

¹⁹ Kniha Exodus 21:24, 25 Dostupné na internete:

<http://www.svatepismo.sk/listovat.php?kniha=2&kapitola=21> [cit. 2015-12-12]

a len málo obyvateľov bolo právne nevzdelaných, nakoľko Tóra nebola len súhrnom právnych noriem, ale aj povinným náboženským čítaním.²⁰

2.3 Vývoj trestov a trestania v starovekom Grécku

Polis – mestské štáty, ktoré vznikali hlavne v období antického Grécka, hrali významnú úlohu nielen vo svetovej politike, ale aj v svetovom zákonodarstve. Medzi najvýznamnejšie mestské štáty sa zaraďujú Korint, Sparta a hlavne Atény, ktoré sa stali kolískou demokracie, čo malo vplyv aj na zákonodarstvo a trestanie s ním súvisiace.²¹

2.3.1 Drakónove zákony

Drakón bol veľmi významným starogréckym zákonodarcom v mestskom štáte Atény okolo roku 650 p.n.l. Paradoxným na zaužívanom názve tohto zákonníka je fakt, že samotný Drakón nebol jeho zostaviteľom. Drakónova zásluha a pravdepodobne aj dôvod pre ktorý sa súbor zákonov z vtedajšej doby nazýva Drakónovými zákonmi je vysvetľovaný tým, že Drakón dal používané zákony spísať na drevené dosky, ktoré boli verejne prístupné. Dovtedy mali zákony k dispozícii len sudcovia a určité skupiny obyvateľov, Drakón teda významným spôsobom pozdvihol právne vedomie vtedajších Atén. Ďalším dôvodom, pre ktorý sa Drakón zapísal týmito zákonmi do histórie je ich nsmierna krutosť. Trest smrti bol ukladaný za takmer každé previnenie. Pokiaľ občan neplatil svoje dlhy, bol uvalený do otroctva. Išlo teda o veľmi prísne trestanie, ktoré nemalo s humanizmom v dnešnom ponímaní veľa spoločného. Boli tu však aj niektoré nové myšlienky v oblasti trestania, ktoré možno hodnotiť kladne. Na rozdiel od predchádzajúcich právnych úprav Drakónove zákony rozlišovali medzi úmyselnou vraždou, za ktorú bol samozrejme ukladaný trest smrti, a medzi vraždou v afekte a neúmyselným zabitím, za ktoré bolo trestom vyhnanie do exilu.

V konečnom dôsledku však Drakón svojimi zákonmi spôsobil Aténam viac negatív ako pozitív. Veľké množstvo mŕtvych a ešte väčšie množstvo zotročených či vyhnaných obyvateľov malo za následok hospodársky úpadok krajiny, ktorý sa snažil vyriešiť ďalší významný aténsky zákonodarca – Solón.

²⁰ LYONS, L.: *Historie trestu smrti*. Praha: Svojtka & Co, 2004, s. 37.

²¹ HART-DAVIS, A.: *History*. London: Dorling Kindersley, 2007, s. 94.

2.3.2 Solónove zákony

Solón bol známym gréckym politikom, ktorý dostal za úlohu vyriešiť politické, ekonomické ale aj sociálne problémy Aténskeho mestského štátu spôsobené neprimerane tvrdými Drakónovými zákonmi. Ten svoje úsilie o revíziu systému vedenia Atén korunoval približne v roku 594 p.n.l. tzv. Solónovými zákonmi, resp. Solónovými reformami. Tieto reformy sa zameriavali hlavne na odstránenie toho, čo bolo na predchádzajúcej úprave problematické – bolo zrušené otroctvo dlžníkov, ktorým bol opäť pridelený status slobodných občanov, anulovali sa nevyplatené dlhy, prinavracali sa zhabané majetky. Trest smrti už nebol využívaný v takej miere ako predtým, bol obmedzený len za trestné činy vraždy a zrady. Za všetky ostatné previnenia voči zákonu boli ukladané väčšinou peňažné tresty.

Starovek Grécko malo, samozrejme, aj veľké množstvo iných platných zákonníkov a právna úprava trestania sa odlišne upravovala aj v rámci rozširujúceho sa známeho sveta, Drakónove a Solónove zákony však možno považovať za akési ukážkové historické príklady turbulentnosti zákonodarstva v tomto období vývoja ľudskej spoločnosti.

2.4 Tresty a trestanie v starovekom Ríme

Staroveký Rím, tak ako vo viacerých oblastiach spoločenského života, aj v oblasti trestného zákonodarstva zanechal pre spoločnosť významné historické pamiatky, medzi ktoré je zaradený aj Zákon dvanástich tabúl.

V starovekom Ríme platilo dlhé roky nepísané obyčajové právo, čo sa po určitom čase stretlo s vlnou nevôle zo strany plebejcov – neprivilegovanej vrstvy obyvateľstva. Bolo to spôsobené hlavne tým, že výklad obyčajového práva bol v rámci súdnych konaní patrijcami, privilegovanou vrstvou rímskej spoločnosti, manipulovaní v ich prospech. Tribúni ľudu, čo boli plebejskí úradníci a zástupcovia plebejcov, predostreli požiadavku spísania obyčajového práva, aby ním nemohlo byť manipulované tak, ako doteraz. Tejto požiadavke bolo vyhovené a v roku 454 p.n.l. bol spísaný Zákon dvanástich tabúl.

Čo sa týka trestného práva, trestov za páchané protiprávne činy a trestanie ako také, tomuto odvetviu rímskeho práva sa venovala najviac siedma tabuľa tohto zákona.²²

²² Dostupné na internete: http://is.bivs.sk/th/10070/bisk_b/BP_-_telo.txt [cit. 2015-12-14].

Trestanie v rámci Zákona dvanástich tabúl by sa dalo označiť ako určitým prechodným obdobím medzi súkromnou pomstou a štátnym trestom. Medzi zločiny trestané štátom sa zaraďovali zločiny proti náboženstvu alebo proti štátnej bezpečnosti. Veľký vplyv náboženstva možno vidieť na príkladoch zločinov braných ako zločiny proti štátnej bezpečnosti – zaraďovali sa sem na príklad rúhanie, preklínanie či čierna mágia. Za tieto a im podobné zločiny boli ustanovované tie najt'ažšie tresty – tresty smrti. Ôsmy zákon siedmej tabule uvádza: „*Ked' človek verejne osočí druhého slovom alebo napíše báseň pre to, aby ho urazil, alebo pokazil jeho povesť, bude ubitý tyčou pokiaľ nezomrie.*“²³

Trest smrti bol ukladaný rôznymi formami – upálením, ukameňovaním, ukrižovaním, ubitím na smrť či predhodením vinníka divokým zvieratám. Je zrejmé, že vynaliezavosť rímskych zákonodarcov a katov nebola v súlade s myšlienkami, ktoré sa dnes nazývajú humanistickými. Často krát boli nielen tresty zbytočne tvrdé a v podstate neplnili základnú funkciu trestov podľa dnešných doktrín, ale aj výkon samotných trestov bol často viac divadlom ako spravodlivým trestaním.

2.5 Tresty a trestanie v stredoveku

Po rozpade Západorímskej ríše v roku 476 n.l. nastala etapa histórie ľudstva nazývaná stredovek. V rámci stredoveku bolo trestné právo jednotlivých štátov dlhé roky odkázané na dedičstvo z predchádzajúceho obdobia. Zákonníky boli často kompilátmi a prepismi rímskych zákoníkov dopĺňané o obyčajové práva germánskych kmeňov, ktoré v tej dobe súzili Európu svojimi nájazdmi. Celkovo šlo o pomyselný posun vzad na krivke vývoja trestného práva. „*Pre ranný feudalizmus je typická rozdrobená štátna moc a obyčajové, prevažne nepísané právo. Slabá pozícia panovníka znamená absenciu donucovacej štátnej moci. V praxi daná situácia vyzerá tak, že každý človek je odkázaný sám na seba. Väčšina deliktov bola riešená svojpomocou.*“²⁴ Nepriaznivým vývojom v tomto období bol aj návrat k starému známemu oko za oko, zub za zub. Táto stará odvetná zásada však bola neskôr nahradená tzv. wergeltom. Išlo o možnosť vykúpenia sa určenou peňažnou sumou v prípade, že bol konaním páchatel'a usmrtený človek.

²³ Dostupné na internete: <https://facultystaff.richmond.edu/~wstevens/FYStexts/twelvetables.pdf> [cit. 2015-12-14].

²⁴ ŠTĚRBA V.: *Penologie*. Praha: Armex publishing s.r.o., 2007, s. 15.

Čo sa týka jednotlivých druhov trestov a trestania samotného, Štěrba vo svojej práci uvádza: „*Stredoveké tresty boli viac než drastické. Páchatel'ovi hrozil buď trest smrti, alebo tresty zmrzačujúce alebo difamujúce (zneucťujúce). Avšak aj sám trest smrti bol odstupňovaný podľa závažnosti spáchaného činu. Medzi miernejšie formy patrilo sťatie hlavy a obesenie, ďalej existovali omnoho drastickejšie formy ako upálenie alebo zahrabanie za živa, rozštvrtenie a lámanie na kolese, ubíčovanie a pod. Rovnako tresty zmrzačujúce boli drastické. V stredoveku sa bežne usekávali ruke, nohy, vytrhával sa jazyk, vypaľoval sa znak, oslepovalo sa.*“²⁵ Je zrejmé, že hovoriť v tejto dobe o humánnosti trestania a celkovo trestného práva nie je na mieste. Hodnota človeka nebola stanovovaná rovnomerne pre každého, platil dvojaký meter, tresty sa udeľovali na základe príslušnosti k niektorej vrstve. Pre príklad, šľachtici nemohli byť bičovaní a z väčšiny spáchaných trestných činov im bolo umožnené vykúpenie. Duchovní a bohatí mešťania zasa požívali výhody statusu osoby, ktoré neboli trestané telesnými trestami.

Samotnú kapitolu stredovekého trestného práva tvorili božie súdy, nakoľko v období stredovek mala Cirkev výsostné postavenie a mimo iné jej kompetencie zasahovali aj do trestných vecí. Božie súdy boli pre väčšinu jedincov dôkazným prostriedkom ale aj trestom samotným. „*Väčšina božích súdov bola v podstate spojená s určitou mierou utrpenia vyšetrovaného, ktorý bol vystavený topeniu, páleniu, oparovaniu vriacou vodou, bitiu, tráveniu či zraneniu v priebehu možného súboja, kedy šlo o spôsoby skutočného mučenia.*“²⁶

2.6 Osvietenstvo a vznik humanistických myšlienok v rámci trestov a trestania

Po stredoveku, ktorý sa často nazýva aj dobou temna, prišla etapa vývoja trestného práva, kedy sa o právne otázky začali zaujímať aj rôzni filozofi a odborníci z iných odvetví humanitných vied. Európa je po ničivých vojenských konfliktoch a hlavne po tridsaťročnej vojne zasahujúcej takmer celý kontinent morálne a spoločensky veľmi oslabená, čo dáva možnosť vzniku a prenikania nových myšlienok. Tieto nové myšlienky majú znova naštartovať rozvoj Európy novými, doteraz nepoznanými myšlienkovými smermi. Jedným z týchto myšlienkových smerov bol aj humanizmus. Humanizmus, na rozdiel od predchádzajúceho obdobia, staval do popredia jedinca a zaujímal sa o jeho jestvovanie na Zemi. Bol to veľký rozdiel oproti predchádzajúcim náboženským myšlienkam, v rámci

²⁵ ŠTĚRBA V.: *Penologie*. Praha: Armex publishing s.r.o., 2007, s. 16.

²⁶ SLUŠNÝ, J. *Historie mučení*. Praha: XYZ, 2008, s. 12.

ktorých bol primárnym subjektom filozofie Boh a nie človek. Hlavným východiskom humanistických myšlienok je pojem prirodzeného práva. Ide o také právo, resp. súbor práv, ktoré sa jedincovi pripisuje bez ohľadu na platné zákonodarstvo a ktoré by mali byť akceptované a dodržiavané bez rozdielu. Prirodzené právo nepramení zo zákonov a právnych úprav ale z rozumu a prirodzenosti človeka.²⁷

V období humanizmu sa začína riešiť výchovný aspekt trestu, začínajú sa kritizovať niektoré dôkazné prostriedky, niektoré druhy trestov a fungovanie trestného práva ako takého. Začínajú sa ozývať kritické hlasy významných ľudí vtedajšej doby. Ako jeden z prvých sa situáciu v rámci trestného práva pokúšal kritizovať Thomas Moore. „*Kritizoval najmä neprimeranosť niektorých trestov vzhľadom k spoločenskej nebezpečnosti.*“²⁸ Ďalším, a pre humanistické myšlienky obsiahnuté v trestnom práve pravdepodobne najdôležitejším kritikom vtedajšej situácie, bol Césare Beccaria.

Beccaria v práci nazvanej „O zločinoch a trestoch“ z roku 1764 kritizoval nastolenú situáciu riešenia trestov a trestania v rámci trestných noriem. Požadoval úmernosť medzi trestným činom a trestom, bol taktiež odporcom krutých trestov a trestu smrti. Vyslovil tiež názor, že účelom trestu nemu byť spôsobovanie utrpenia ale ochrana spoločnosti. Veľká sila diela „o zločinoch a trestoch“ nebola len v kritike stavu trestného práva ale hlavne v konštruktívnom popise zmien, ktoré by mali nastať.

Beccaria vo svojom diele uvádza, že ľudia v snahe vymanenia sa zo stavu neustálych vojen, vytvorili si zákony ako podmienky, v rámci ktorej sa jednotlivci spájajú v spoločnosti. Každý jednotlivec sa dobrovoľne vzdá časti svojej slobody a tak vznikne suverenita národa, spravovaná panovníkom. Tento krok však jednotlivci nerobia zadarmo – od panovníka očakávajú zabezpečenie nerušeného užívania svojej slobody v súvislosti s dohodnutými pravidlami. Nerušenosť má byť nastolená aj na základe trestov, ktoré majú byť ukladané každému, kto by porušoval slobodu druhých alebo suverenitu spoločnosti. Tresty majú byť následne vykonávané panovníkom a nie ako svojvôľa jednotlivcov. Tak sa má zabezpečiť rešpektovanie dohodnutých pravidiel. Beccaria ďalej píše, že jednotlivé tresty môžu byť ustanovené jedine zákonodarcom v zákone. Snažil sa taktiež vysporiadať aj s predchádzajúcou úpravou, kedy bolo obyvateľstvo delené na skupiny, v rámci ktorých mali niektorí jedinci na základe svojho spoločenského postavenia neprirodzené výhody. Uvádza, že právo má platiť pre všetkých rovnako, bez ohľadu na jeho postavenie. Čo sa týka úmernosti trestu, uvádza, že trest ustanovený za spáchaný trestný čin má byť úmerný

²⁷ Dostupné na internete: http://dai.fmph.uniba.sk/~filit/fvp/pravo_prirodzene.html [cit. 2015-12-14].

²⁸ ŠTĚRBA V.: Penologie. Praha: Armex publishing s.r.o., 2007, s. 16.

a spravodlivý. Spravodlivosť trestu vidí hlavne v nevyhnutnosti naplnenia účelu trestania. Z formálnych požiadaviek uvádza hlavne požiadavku, aby bol zákon zrozumiteľný a dostupný každému bez rozdielu. Úlohu sudcov vidí v rozhodovaní o to, či je obvinený vinný alebo nie. Výmeru a výšku trestu má sudca prenechať na zákon.²⁹

Prvým zákonníkom, ktorý vyšiel z myšlienok Beccariovej práce, bol „Všeobecný zákonník o zločinoch a trestoch“ z roku 1787 vydaný za vlády osvietenského panovníka Jozefa II. Tento zákonník *„vychádzal zo zásady umiernenosti trestného činu a trestu, zrušil tortúru, zrušil zmrzačujúce tresty a trest smrti, ktorý nahradil dlhodobými nútenými prácami. Obsahoval vyčerpávajúci výpočet trestných činov, ktoré boli zoradené podľa spoločenskej nebezpečnosti. Ďalej tu bola obsiahnutá zásada „žiadny trestný čin bez zákona, žiadny trest bez zákona“.*³⁰

Ďalšiu históriu trestu, trestania a dopad vplyvu humanizmu na trestné právo jednotlivých štátov by bolo zložité rozpisovať pre veľký počet štátov, v rámci ktorých sa trestné právo s prvkami humanizmu začalo vysporiadávať a implementovať ich do jednotlivých trestných zákonníkov. Tieto myšlienky bude práca v ďalšej časti opisovať z teoretického hľadiska účelu trestu a vplyvu humanistických myšlienok na tento účel.

²⁹ BECCARIA, C.: *O zločinoch a trestoch*. vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 2009.

³⁰ ČERNÍKOVÁ V., MAKARIUSOVÁ, V.: *Sociální ochrana*. Praha: Policejní akademie ČR, 1996, s. 18-20.

3 ÚČEL TRESTU Z POHLADU HUMANIZÁCIE TRESTNÉHO PRÁVA

3.1 Teórie účelu trestu

Posúdenie trestu ako nástroja verejnej moci plniaceho svoj účel je úvahou, nad ktorou už niekoľko desiatok rokov premýšľalo mnoho právnikov, kriminológov, filozofov či odborníkov v iných spoločensko-vedných disciplínach. Tieto úvahy viedli postupom času k vytvoreniu rôznych teórií, Madliak a kol. vo svojej publikácii uvádza, že medzi najbežnejšie používané teórie účelu trestu sa považujú teórie absolútne, relatívne a zmiešané.

3.1.1 Absolútne teórie

Absolútne teórie, resp. teórie retribučné hovoria o tom, že trest je očakávaným dôsledkom trestného konania a nespája sa so žiadnymi inými účelmi. Podstatou trestu má byť spôsobenie ujmy páchatel'ovi v takom rozsahu, v akom sa on dopustil trestného konania – absolútna spravodlivosť. Trest ukladaný v absolútnych teóriách účelu trestu je priamo úmerný za spáchaný čin a jeho spoločenské ospravedlnenie vychádza z faktu, že bol spáchaný trestný čin, ktorý treba potrestať. Takto spoločensky nastavená požiadavka absolútnosti bola v priebehu dejín modifikovaná od pomsty známej napr. z Chammurapiho zákonníka či Drakonových zákonov k trestaniu s ujmou nie úplne rovnakou vykonanou vo forme pomsty ale ujmou podobou, napr. vyjadrenou v peniazoch, telesnými trestami a podobne. Medzi takéto teórie patrili rôzne teologické teórie postavené na myšlienke, že trest má byť primárne vykúpením duše jedinca. Ďalšími dôležitými absolútnymi teóriami sú teórie nemeckých filozofov z prelomu 18. a 19. storočia – Immanuela Kanta a Georga Willhelma Friedricha Hegela.

Kant vo svojom diele Kritika čistého rozumu z roku 1781 nazýva trest kategorickým imperatívom, čo znamená, že účelom trestania je trestanie samotné a nie je preto potrebné od účelu trestania aj nejaké pre spoločnosť užitočné a prospešné účely. Účel trestu je teda v plnej miere naplnený tým, že bol vykonaný. Toto svoje tvrdenie ďalej rozvíja myšlienkou, že pre existenciu štátu ako takého je potrebné uskutočňovanie spravodlivosti tým spôsobom, že sa naplňa účel trestania. Hegel taktiež zastával absolútnu

teóriu účelu trestu. Bol názoru, že trest a trestanie sú nevyhnutné zložky pre vytvorenie si správnych úsudkov. Trest pokladal za akési obnovenie práva na základe jeho predchádzajúceho znegovania vykonaním trestného činu, čím bolo právo porušené.³¹

Tento vzťah by sa dal vyjadriť nasledovne:

Spoločným znakom teórií I. Kanta a G. Hegela je ich názor, podľa ktorého je každý človek rozumným tvorom a ten v rámci svojho uvedomenia prijíma za svoje konanie, či už zákonné alebo nezákonné, plnú zodpovednosť. Pokiaľ sa človek na základe svojej slobodnej vôle dopustí zločinu, automaticky tým dáva spoločnosti súhlas na svoje potrestanie. Účelom trestu je potrestanie páchatel'a za vykonaný zločin, nie jeho náprava alebo ochrana spoločnosti.³²

3.1.2 Relatívne teórie

Postupom času boli absolútne teórie a názory na účel trestu transformované na teórie, ktoré sa pre potreby práva nazývajú teóriami relatívnymi. Na rozdiel od teórií absolútnych, relatívne teórie pripisovali trestu nielen odplatnú funkciu voči páchatel'ovi, ale aj niektoré pre spoločnosť dôležité úlohy. Boli v nich obsiahnuté aj myšlienky, na základe ktorých existoval predpoklad, že páchatel' sa po odpykaní trestu vráti do spoločnosti a preto tieto teórie kládli veľký dôraz aj na otázku ďalšieho spolunažívania potrestaného páchatel'a v spoločnosti. Je zrejmé, že ľudia konštruujúci a podporujúci tieto teórie boli do veľkej miery ovplyvnení humanistickými myšlienkami osvietenstva.³³ Existuje množstvo relatívnych teórií zaoberajúcich sa účelom trestu, no medzi najvýznamnejšie patria:

1. Teória odstrašenia
2. Nápravná teória

³¹ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Banská Bystrica: Bellanum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 306.

³² KUČHTA, J. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.Beck, 2005, s. 185.

³³ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Banská Bystrica: Bellanum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 307.

3. Eliminačná teória

4. Reštitučná teória

1. Teória odstrašenia je založená na odstrašení potencionalneho páchatel'a, ktorý sa nedopustí určitého nezákonného konania pre obavu z trestu. Samotné odstrašenie v podobe možného trestu by však pravdepodobne nefungovalo, veľký dôraz je tu kladený aj na výchovu členov spoločnosti. Takáto výchova spočíva v posilňovaní myšlienok o určitých zvykoch a spôsoboch správania sa, ktoré sú spoločensky akceptovateľné a naopak, aké konanie a správanie je spoločensky zakázané a spoločnosťou striktne odmietané. Myšlienkový posun od absolútnych teórií je badateľný hlavne v tom, že je tu kladený dôraz nielen na odstrašenie páchatel'a trestného činu, ale aj na odstrašenie celej spoločnosti od páchania trestnej činnosti. Tieto preventívne opatrenia sformuloval P. J. A. von Feuerbach, ktorý teoreticky rozlíšil prevenciu páchania trestnej činnosti na prevenciu individuálnu a generálnu. Individuálnou prevenciu sa v tomto prípade myslí prevencia založená na potrestaní individuálneho páchatel'a, ktorý by si podľa teórie mal druhý krát rozmyslieť, či sa znova dopustí trestnej činnosti, generálna prevencia je založená na odstrašení celej spoločnosti pred páchaním trestnej činnosti jednak zákonne formulovanými trestami a tak isto aj príkladom trestania páchatel'ov, čo je konečnom dôsledku reálnym dôkazom trestu a silnou psychologickou brzdou potencionalnych páchatel'ov trestnej činnosti.³⁴

Táto teória účelu trestu počíta s modalitou, kedy je páchatel' odpykaním svojho trestu naozaj odstrašený od výkonu ďalšej trestnej činnosti, resp. kedy je potencionalny páchatel' reálne zastrašený možným trestom, pokiaľ by sa trestného činu dopustil. Existujú však aj páchatelia, resp. potencionalni páchatelia na ktorých toto odstrašenie neplatí. Môže sa jednať buď o páchatel'ov plne si uvedomujúcich následky svojho konania, ktorí však podstupujú isté riziko za cieľom získania osobného prospechu. Títo páchatelia zvyčajne konajú absolútne racionálne a pri uvedomovaní si všetkých možných rizík. Ďalej odstrašenie nemusí pôsobiť na jedincov konajúcich nie racionálne, ale emocionálne. V rámci zmien v psychickom stave jedinca alebo mentálnej vyspelosti si páchatel' plne neuvedomuje možné riziká svojho konania, na základe čoho sa dopúšťa trestného činu bez uvedomenia si dôsledkov takéhoto konania. Teória odstrašenia by sa teda dala nazvať teóriou väčšinovo platnou, nie však platnou v absolútne všetkých prípadoch. Veľmi využívaná je aj v dnešnej dobe, avšak odstrašenie od páchania trestnej činnosti musí ísť

³⁴ KUČHTA, J. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.Beck, 2005, s. 187.

ruka v ruke s plne funkčným trestným zákonodarstvom a tak isto aj s bezpodmienečným a dôkladným odhaľovaním trestnej činnosti orgánmi na to určenými.

Historicky bola teória odstrašenia využívaná na príklad v trestnom zákonníku Nemecka z dôb národného socializmu (nacizmu). Tresty mali naozaj odstrašujúci charakter, telesné tresty neboli ničím výnimočným a vo veľkom množstve trestných činov bol ukladaný trest smrti. Pre odstrašenie potencionálnych páchatel'ov trestnej činnosti boli tresty často vykonávané verejne, aby bolo zastrašenie čo najúčinnnejšie.³⁵

2. Nápravná teória sa na rozdiel od teórie odstrašenia nepozera na páchatel'a trestnej činnosti ako na individualitu, ktorú treba potrestať. V rámci nápravnej teórie účelu trestu je páchatel' osobou nedostatočne oboznámenou s dovoleným a nedovoleným správaním v rámci spoločnosti. *„kriminálne správanie konkrétneho páchatel'a je výslednicou (dôsledkom) určitých poznateľných faktorov, napríklad nedostatočná výchova v rodine, málo podnetné rodinné prostredie, existenčná núdza, biologické a psychologické predpoklady a iné.“*³⁶ Hlavným účelom trestu v rámci tejto teórie je tento stav napraviť a páchatel'a naučiť rozoznávať medzi správaním dovoleným a nedovoleným. Tak isto mu má pomôcť po vykonaní trestu, pokiaľ je to možné, začleniť sa do spoločnosti.

Nápravná teória sa uplatňuje hlavne pri treste odňatia slobody, ktorý je vykonávaný v inštitúciách na to určených. Vo väzeniach sa používajú rôzne programy zaobchádzania s väzňami, v rámci ktorých odsúdený vykonávajú rôzne pracovné, vzdelávacie, záujmové a špeciálne výchovné aktivity. Hoci je cieľom týchto aktivít náprava odsúdeného, tak ako pri teórii odstrašenia, ani táto teória nie je všeobecne platnou. Aj keď sa odsúdenému vo väzení ponúka jeho náprava a prevýchova jeho zaužívaných spoločensky neprípustných zlozvykov, úspešnosť jeho nápravy je vo veľkej miere limitovaná mierou odhodlania odsúdeného na zmenu. Príkladom je časť Uznesenia Krajského súdu Trenčín, v ktorom sa v konkrétnom prípade uvádza nasledovné: *„účel trestu odňatia slobody v ústave na výkon trestu so stredným stupňom stráženia neplní účel, keď namiesto prevýchovy a napredovania v resocializácii, odsúdený sa správal tak, že možno konštatovať, že ide o odsúdeného, ktorý neplní stanovený program zaobchádzania, neparticipuje na ňom, opakovane sa dopúšťa disciplinárnych previnení, ktorými porušuje ústavný poriadok, pričom bol doposiaľ 5-krát disciplinárne potrestaný, z toho 4-krát počas roku 2013, a to v krátkom časovom období. Disciplinárne tresty u neho neplnia nápravný účel. Odsúdený v*

³⁵ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Banská Bystrica: Bellanum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 308.

³⁶ GANYICZ, M.: *Quo vadis slovenské väzenstvo?* In Zvesti zboru väzenskej a justičnej stráže, roč. 36, 2004, č. 1, s. 6.

ústave so stredným stupňom stráženia nedokáže efektívne napredovať v resocializačnom procese. Keďže výkon trestu odňatia slobody v ústave na výkon trestu so stredným stupňom stráženie neplní svoj účel, bolo potrebné tohto preradiť do prísnejšieho ústavu, ktorý v danom prípade je ústav na výkon trestu s maximálnym stupňom stráženia, kde počas výkonu trestu odňatia slobody bude adekvátnejšie zabezpečená lepšia náprava odsúdeného.“³⁷

Ďalším možným problémom neefektívnosti nápravnej teórie v niektorých prípadoch je fakt, že väzenské prostredie je negatívnym sociálnym prostredím ktoré môže úplne zničiť snahu programov na prevýchovu odsúdeného. Stáva sa, že aj pri vynaložení veľkej snahy k náprave odsúdeného nedôjde pre zlý vplyv väzenského prostredia na jeho myšlienky, názory, postoje a celkovo na jeho správanie sa. Ide však o skutočnosť s ktorou sa aj pri veľkej snahe a zmene systémov nedá predísť. Treba rešpektovať fakt, že väzenie nie je len inštitúciou nápravy ale aj inštitúciou trestania.

3. Eliminačná teória priamo súvisí predchádzajúcimi teóriami. Pokiaľ sa nedá dosiahnuť účel trestu ani jednou z predchádzajúcich dvoch teórií, t.j. odsúdený je neodstrašiteľný a nenapraviteľný, prechádza sa na jeho sociálnu elimináciu. Podstatou tejto teórie účelu trestu je izolovanie páchatel'a trestnej činnosti od spoločnosti, preto sa táto teórie niekedy označuje aj ako teória izolačná. Tak ako pri nápravnej teórii, aj v rámci eliminačnej teórie je naplno využívaný potenciál väzenia, nakoľko práve väzenie je miestom častého výkonu izolovania páchatel'a. V minulosti sa na elimináciu odsúdeného často vykonávala vyhnanstvom. Postupom času je však táto možnosť obmedzená faktom, že veľká časť Zeme je územím konkrétnych štátov a s vyhnanstvom by boli spojené značné medzinárodné komplikácie. Ďalším faktom je, že vyhnanstvo samo o sebe už neplní taký účel ako tomu bolo v minulosti. Keď, pre príklad, vyhнали člena spoločenstva v období staroveku, jeho šance na prežitie sa tým automaticky znižovali – jedným z dôvodov spolunažívania v spoločenstve bola práve vzájomná ochrana pred divou zverou a rôznymi nástrahami, jednotlivec mal značne obmedzenú možnosť prežitia. Pokiaľ by bolo vyhnanstvo v takomto ponímaní v súčasnosti možné, paradoxne by nešlo o účelné potrestanie odsúdeného ak sa berie do úvahy fakt, že vyhnanstvo bolo ekvivalentom k dnešným najtvrdším trestom a v minulosti bolo vyhnanstvo často rovnako prísny trestom, akým bol trest smrti.³⁸

³⁷ z uznesenia Krajského súdu Trenčín z 8. 11. 2014, sp. z. 2Tos/24/2014.

³⁸ LATA, J.: *Účel a smysl trestu*. Praha: Knihovnička LexisNexis, 2007, s. 29.

4. Reštitučná teória zakladá svoje myšlienky na odstránení následkov trestného konania a kompenzácií škody spôsobenej obeť. Významnou zmenou oproti ostatným teóriám je vnímanie obeť trestného činu ako aktívne zasiahnutého jedinca, ktorý má určité práva. Hlavnou úlohou trestu podľa reštitučnej teórie nie je potrestanie páchatel'a zo strany štátu ale kompenzácia obeť. Odsúdený má byť v tomto prípade v priamej interakcii s obeťou a má sa pokúsiť vhodným spôsobom kompenzovať následky svojho konania. V rámci tejto teórie je naplno využívaný potenciál alternatívnych trestov zakotvených v slovenskom trestnom práve. Reštitučná teória účelu trestu „akceptuje oprávnené požiadavky obeť trestných činov a v ich prospech ovplyvňuje nielen ich postavenie v trestnom konaní, ale i celú súdnu prax.“³⁹

3.1.3 Zmiešané teórie

Rozpory a nezrovnalosti vznikajúce v rámci absolútnych a relatívnych teórií sa pokúsili preklenúť teórie zmiešané. Už z názvu je jasné, že pôjde o akúsi zmes myšlienok nachádzajúcich sa v absolútnych a relatívnych teóriách. Hlavným úsilím zmiešaných teórií je snaha v zmene nazerania na trest ako na spojenie trestu odplatného ale zároveň aj trestu účelového.⁴⁰

Podľa tejto teórie je trest spravodlivý, pokiaľ spĺňa dve podmienky, ktoré sú vlastné skĺbením absolútnych a relatívnych teórií. Za prvé ma byť trest zaslúžený, čiže ide o vyjadrenie absolútneho účelu trestu – odsúdený si za svoje konanie zaslúži trest. Po druhé sa má trest ukladať s ohľadom na odsúdeného a od trestu možno upustiť, pokiaľ by nebol pre spoločnosť prospešný, čo zasa korešponduje s myšlienkou relatívnych teórií. Spravodlivosť trestu je zvyčajne stanovená hornou a dolnou hranicou trestu, aby nedošlo k nespravodlivému potrestaniu. Od potrestania je v určitých prípadoch možné aj upustiť, všetko závisí od individuálnych požiadaviek potrestania jedinca v danom prípade.⁴¹

³⁹ GANYICZ, M.: *Quo vadis slovenské väzenstvo?* In *Zvesti zboru väzenskej a justičnej stráže*, roč. 36, 2004, č. 1, s. 7.

⁴⁰ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Banská Bystrica: Bellanum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 309.

⁴¹ LATA, J.: *Účel a smysl trestu*. Praha: Knihovnička LexisNexis, 2007, s. 49.

3.2 Účel trestu v trestnom práve Slovenskej republiky

Definovanie účelu trestu prešlo na území dnešného Slovenska v rámci trestných zákonov počas 20. storočia rôznymi zmenami, ktoré boli spôsobené hlavne zmenou politických nálad v danom historickom období vývoja Slovenska. V zákone č. 86/1950 Zb., účinného na území dnešného Slovenska od roku 1950 do roku 1961, je účel trestu definovaný v §17 nasledovne:

„(1) *Účelom trestu je:*

- a) *zneškodniť nepriateľov pracujúceho ľudu,*
- b) *zabrániť páchatelovi v ďalšom páchaní trestných činov a vychovávať ho na to, aby dodržiaval pravidlá socialistického spoluzitia,*
- c) *pôsobiť výchovne na ostatných členov spoločnosti.*

(2) *Výkonom trestu nesmie byť ponížená ľudská dôstojnosť.*“⁴²

Už pri prvom pohľade na formálne znenie daných zákonných ustanovení je zrejmé, o ktoré obdobie v historickom vývoji Slovenska sa jednalo. Bez ohľadu na tento fakt ide o úctyhodnú snahu zákonodarcu zadefinovať tak dôležitý pojem, akým účel trestu je, výslovne a priamo do základného prameňa trestného práva štátu. Možno tu nájsť myšlienku ochrany štátu od nepriateľov, ako nazýva páchatelov trestnej činnosti, snahu štátu o prevýchovu páchatel'a trestnej činnosti a je tu spomenutý aj výchovný význam trestu na celú spoločnosť, nielen na potrestaného jedinca. Taktiež je v druhom bode §17 spomenutá aj ľudská dôstojnosť, ktorá nesmie byť pri výkone trestu ponížená.

V zákone č. 140/1961 Zb., účinnom od roku 1962 až do roku 2006 je v jeho pôvodnom znení účel trestného činu definovaný v §23:

„(1) *Účelom trestu je chrániť spoločnosť pred páchatelmi trestných činov, zabrániť odsúdenému v ďalšom páchaní trestnej činnosti a vychovať ho k tomu, aby viedol riadny život pracujúceho človeka, a tým výchovne pôsobiť aj na ostatných členov spoločnosti*

(2) *Výkonom trestu nesmie byť ponížená ľudská dôstojnosť.*“⁴³

V tomto zákone už neboli používané slovné pojmy „pracujúci ľud“ či „socialistické spoluzitie“, čo bolo spôsobené politicko-sociálnymi zmenami a politickými náladami v danom období. Tak isto sa vypustila pasáž o „zneškodnení nepriateľov pracujúceho ľudu“, kedy bola časť ustanovenia pretransformovaná do v rámci zásady humanizmu

⁴² z. č. 86/1950 Zb. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

⁴³ z. č. 140/1961 Zb. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

akceptovanejšej podoby, t.j. „chrániť spoločnosť pred páchatelmi“. Jednou z možností, prečo k takejto zmene vo formálnom vyjadrení účelu trestu došlo je, že samotné sloveso „chrániť“ v danom kontexte lepšie vystihuje podstatu účelu trestania ako sloveso „zneškodniť“. Menšia formálna úprava paragrafového znenia účelu trestu nastala v roku 1990, kedy sa z daného paragrafu vypustilo slovné spojenie „pracujúceho človeka“, inak však zostal tento paragraf nezmenený až do konca platnosti tohto zákona.

Značná zmena vo formálnom vyjadrení účelu trestu prišla s novým zákonom č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon, ktorý je v znení neskorších predpisov platným aj v súčasnosti. Zákonodarca v rámci Trestného zákona vypustil výslovné vymedzenie účelu trestu, no jeho podstatu zakotvil do 2. dielu 2. hlavy Všeobecnej časti trestného zákona, kde sa venuje základným zásadám ukladania trestov. Podľa §34 má trest *„zabezpečiť ochranu spoločnosti pred páchatelom tým, že mu zabráni v páchaní ďalšej trestnej činnosti a vytvorí podmienky na jeho výchovu k tomu, aby viedol riadny život a súčasne iných odradí od páchania trestných činov; trest zároveň vyjadruje morálne odsúdenie páchatela spoločnosťou“*⁴⁴

Takto nepriamo vyjadrený účel trestu v Trestnom zákone je vyjadrením myšlienok individuálnej a generálnej prevencie. Individuálna prevencia je postavená na vplyve ukladaného trestu priamo na páchatela a generálna prevencia zasa na vplyve trestu ako odstrašujúceho následku porušenia zákona na celú spoločnosť. Individuálna prevencia je formálne naplnená v prvej časti §34 Trestného zákona, kde je uvedené, že trest má páchatelovi „zabrániť v páchaní ďalšej trestnej činnosti“. Medzi prostriedky priamo zabraňujúce v páchaní ďalšej trestnej činnosti sa zaraďujú na príklad trest odňatia slobody, trest domáceho väzenia či trest zákazu činnosti. Zabrániť páchatelovi v ďalšom protizákonnom konaní však nemožno úplne. Aj v rámci týchto a podobne účinných trestov nie je možné zabezpečiť úplne zabránenie ďalšej trestnej činnosti páchatela, je však pravdepodobné, že pokiaľ sa nepodari páchatelovi v trestnej činnosti zabrániť úplne, podarí sa jeho konanie aspoň obmedziť na menšiu mieru páchanej trestnej činnosti. Individuálna prevencia je ďalej vyjadrená aj konštatovaním, že trest „vytvorí podmienky na jeho výchovu k tomu, aby viedol riadny život“. Tu možno nájsť vyjadrenie nápravnej teórie účelu trestu. Dôležitú úlohu tu hrá vytváranie psychologických zábran brániacich páchatelovi v ďalšej trestnej činnosti a tak isto výchovné pôsobenie na páchatela v prípade, že sa u neho vyskytujú kriminogénne deformácie. *„Trest sám o sebe nemá*

⁴⁴ §31 ods. 1 z. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

ambíciu byť jediným prostriedkom prevýchovy, keďže zo samotného textu Trestného zákona vyplýva, že trest len vytvára podmienky na výchovu páchatel'a.“⁴⁵

Generálna prevencia je v §34 vyjadrená pasážou „iných odradí od páchania trestných činov“. Už samotné vydanie Trestného zákona je vyjadrením generálnej prevencie, pretože takto zhmotnené tresty ukladané za trestnú činnosť musia zákonite vyvolať u väčšiny členov spoločnosti odpor k páchaniu trestnej činnosti. Veľmi silným prostriedkom pôsobenia generálnej prevencie je aj praktické aplikovanie Trestného zákona v praxi

V rámci humanizácie trestného práva nielen na Slovensku ale na celom svete je veľmi dôležitá úloha správneho nastavenia trestu tak, aby bol spravodlivý. Trest by nemal byť príliš prísny ale ani príliš mierny. Úlohou zákonodarcu je nastaviť správnu hranicu trestu tak, aby bola docielená spravodlivosť a zároveň je potrebné ponechať určitú mieru možnosti individuálneho rozhodovania v konkrétnych prípadoch so zreteľom na osobu páchatel'a, zavinenie, poľahčujúce/príťažujúce okolnosti a podobne. Konkrétnym príkladom individuálneho posúdenia je Rozhodnutie Najvyššieho súdu zo 4. novembra 1966 v ktorom sa uvádza: „*pri aplikácii všeobecných zásad na konkrétnu trestnú vec musia byť spolu s okolnosťami, ktoré charakterizujú osobu páchatel'a, hodnotené aj ostatné okolnosti, ktoré spoluurčujú závažnosť činu, najmä tiež povaha a rozsah všeobecných následkov a vždy musia byť zohľadnené i momenty, ktoré ovplyvňujú požiadavku ochrany spoločnosti a občanov pred páchaním posudzovanej trestnej činnosti.*“⁴⁶

⁴⁵ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Banská Bystrica: Bellanum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 312.

⁴⁶ z rozsudku Najvyššieho súdu zo 4. novembra 1966 sp. z. R9/1966-II

4 HUMANIZMUS V TRESTNOM PRÁVE SLOVENSKEJ REPUBLIKY

4.1 Druhy trestov

Pokiaľ by sa niekto odhodlal na komplexný exkurz svetovým trestným právom, teória by mu poskytla desiatky a desiatky druhov trestov za páchanú trestnú činnosť. Úprava druhov trestov je špecifická pre každý štát a legislatívny rámec trestov je plne v kompetencii jednotlivých štátov. V rámci trestného práva Slovenskej republiky sa pri vytváraní systému trestov, v rámci ktorého sú do právneho poriadku zaradené jednotlivé druhy trestov, uplatňujú nasledovné základné zásady trestného práva:

- a) zásada legality trestov*
- b) zásada subsidiárnej úlohy trestného práva a trestu*
- c) zásada humanizmu trestného práva*
- d) zásada spravodlivosti*
- e) zásada jednoty represie a výchovy*
- f) zásada individualizácie použitých sankcií*
- g) zásada nezlučiteľnosti určitých druhov sankcií*
- h) zásada personality sankcií*
- i) zásada úmernosti sankcií vo vzťahu ku spáchanému trestnému činu⁴⁷*

Dôležité sú samozrejme všetky z vyššie uvedených zásad, no pre potreby tejto práce je treba bližšie spomenúť zásadu humanizmu na konkrétnych zákonných opatreniach. Ide o zásadu vyvíjajúcu sa na medzinárodnom fóre už niekoľko desaťročí a priamo či nepriamo zakotvenú v rôznych medzinárodných právnych aktoch. V rámci slovenského Trestného zákona je táto zásada v priamom záujme so zákazom mučenia a krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu či so špecifickou úpravou trestania mladistvých, ktoré má vo väčšej miere odzrkadľovať nápravnú funkciu trestu. Asi najväčším výdobytkom priamo spojeným so zásadou humanizmu je zrušenie trestu smrti v platnom znení Trestného zákona, ktorému sa bude venovať iná časť práce.

⁴⁷ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Banská Bystrica: Bellanum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 316.

V súvislosti s vyššie uvedenými zásadami Trestný zákon Slovenskej republiky v platnom znení určuje nasledujúce druhy trestov za páchanú trestnú činnosť:

- a) *trest odňatia slobody*
- b) *trest domáceho väzenia*
- c) *trest povinnej práce*
- d) *peňažný trest*
- e) *trest prepadnutia majetku*
- f) *trest prepadnutia veci*
- g) *trest zákazu činnosti*
- h) *trest zákazu pobytu*
- i) *trest zákazu účasti na verejných podujatiach*
- j) *trest straty čestných titulov a vyznamenaní*
- k) *trest straty vojenskej a inej hodnosti*
- l) *trest vyhostenia*⁴⁸

Ide o taxatívny výpočet trestov, a preto môže súd za právoplatný odsudzujúci rozsudok nariadiť len niektorý z vyššie uvedených trestov. Všetky uvedené tresty spolu tvoria systém, v ktorom sú tresty usporiadané od univerzálnych až po alternatívne podľa závažnosti, podľa zákonom chránených záujmov, a zároveň podľa spoločnej nadväznosti s ohľadom na vzájomné väzby medzi nimi.⁴⁹

V porovnaní s právnou úpravou účinnou do roku 2005 sa okruh povolených trestov rozšíril o trest domáceho väzenia, trest povinnej práce a trest zákazu účasti na verejných podujatiach. V týchto a aj niektorých iných prípadoch trestov ide o výraz depenalizácie trestu, pretože orgánom rozhodujúcim v trestnom konaní o merite veci je umožnené často ukladať rôzne trestné alternatívy k najprísnejším trestom – v prípade slovenského právneho poriadku trestu odňatia slobody. Vývoj týmto smerom je daný aj celosvetovým vývojom trestných sankcií, kedy má k najprísnejším trestom dochádzať až vtedy, keď sa účel trestu nedá dosiahnuť inak. Naopak, ukladanie najprísnejších trestov by mohlo mať negatívne dôsledky. „*V priebehu krátkodobých trestov odňatia slobody nebolo možné úspešne rozvinúť reedukačné a resocializačné procesy, kým na druhej strane negatívny dopad*

⁴⁸ §32 z. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

⁴⁹ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo hmotné: Všeobecná časť*. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 351.

*izolácie páchatel'a od spoločnosti v prostredí iných páchatel'ov mal často negatívny dopad na samotného odsúdeného.*⁵⁰

4.2 Trest odňatia slobody

Trest odňatia slobody by sa dal označiť ako univerzálnym trestom v rámci Trestného zákona. Toto tvrdenie potvrdzuje fakt, že za naplnenie každej skutkovej podstaty trestného činu uvedenej v osobitnej časti trestného zákona zákonodarca stanovuje ako primárnu sankciu trest odňatia slobody v rôznej výške. Ide zároveň aj o najprísnejší spomedzi všetkých trestov ukladaných podľa Trestného zákona. Veľkým zásahom zásady humanizmu do trestania je myšlienka, podľa ktorej je trest odňatia slobody „ultima ratio“, t.j. krajný prostriedok trestania, resp. „ultima remedium“, t.j. posledný liek. Samosudcovia a senáty súdov by mali pri rozhodovaní o merite trestnej veci pracovať s touto myšlienkou a plnohodnotne ju naplňovať. Aj táto možnosť alternatívneho potrestania páchatel'a je však limitovaná, samosudcovia a senáty majú v určitých prípadoch povinnosť trest odňatia slobody použiť. Podľa §34 ods. 6 Trestného zákona *„Za trestný čin, ktorého horná hranica trestnej sadzby trestu odňatia slobody ustanovené v osobitnej časti zákona prevyšuje päť rokov, musí súd uložiť trest odňatia slobody.*⁵¹

V platnom Trestnom zákone sú ustanovené 4 možnosti, akými je možné trest odňatia slobody reálne aplikovať:

1. Trest odňatia slobody, ktorý je možné uložiť na určitú dobu, avšak táto doba nesmie byť vyššia ako 25 rokov.

2. Trest odňatia slobody na doživotie, ktorý je špeciálnou aplikáciou trestu odňatia slobody uplatňujúcou sa najmä v závažných prípadoch páchania trestnej činnosti, kedy si takýto spôsob eliminácie páchatel'a žiada ochrana spoločnosti. Ďalším predpokladom potrebným na zaradenie páchatel'a na výkon trestu odňatia slobody na doživotie je situácia, kedy nie je nádej na nápravu páchatel'a miernejším trestom. To, či je alebo nie je nádej na páchatel'ovu nápravu rieši súd v spolupráci s odborníkmi z rôznych odborov. *„Záver o tom, že nie je nádej, že by páchatel'a bolo možné napraviť trestom odňatia slobody do dvadsaťpäť rokov je právnu otázkou, ktorej riešenie patrí do právomoci súdu. Na tom nič nemení skutočnosť, že súd vychádza aj zo znaleckého posudku znalca z odboru*

⁵⁰ Kolektív autorov: *Trestný zákon s rozsiahlym komentárom a judikatúrou*. Bratislava: Nová práca, 2014, s.

60

⁵¹ §34 ods. 6 z. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

zdravotníctva, odbor psychológia, odvetvie klinická psychológia dospelých, ktorého úlohou je na podklade určenia osobnostných, symptomatických (kriminogénnych) a spoločenských (sociálnych) faktorov poskytnúť súdu podklady pre vyhodnotenie resocializačnej prognózy páchatel'a. Formuláciou podmienky „nie je nádej“ zákon stanovuje, že nestačí nedostatok istoty, že sa páchatel' napraví trestom kratšieho trvania ale naopak, vyžaduje sa rozumná istota, vychádzajúca zo súčasných znalostí o možnosti napraviť páchatel'a trestom odňatia slobody časovo obmedzeným na dobu do dvadsaťpäť rokov.“⁵²

Aj keď by sa nasledujúce dva inštitúty obsahovo viac hodili do podkapitoly o alternatívnych trestoch, v rámci zachovania nadväznosti a úplnosti podkapitoly o treste odňatia slobody sú zaradené práve sem.

3. Podmienečný odklad výkonu trestu odňatia slobody je praktickým vyjadrením zásady humanizmu v trestnej praxi. Pokiaľ bol páchatel'ovi ustanovený trest odňatia slobody neprevyšujúci 2 roky, čo znamená, že závažnosť jeho činnosti nie je pre spoločnosť veľmi ohrozujúca, je možné za splnenia určitých podmienok trest odňatia slobody odložiť. Tieto podmienky upravuje §49 ods. 1 Trestného zákona nasledovne:

- a) vzhľadom na osobu páchatel'a, najmä s prihliadnutím na jeho doterajší život a prostredie, v ktorom žije a pracuje, a na okolnosti prípadu, má dôvodne za to, že na zabezpečenie ochrany spoločnosti a nápravu páchatel'a výkon trestu odňatia slobody nie je nevyhnutný, alebo*
- b) prijme záruku za nápravu páchatel'a a ak vzhľadom na výchovný vplyv toho, kto záruku ponúkol, má za to, že výkon trestu odňatia slobody nie je nevyhnutný.“⁵³*

Vyjadrenie potreby dôkladného preskúmania možnosti udelenia podmienečného odkladu výkonu trestu odňatia slobody je možné nájsť aj v súdnom rozhodnutí datovaného do roku 1971, ktorý hovorí, že „záver súdu o tom, že účel trestu sa dosiahne i bez jeho výkonu (§49 ods. 1 písm. a), sa musí opierať o náležité všestranné zhodnotenie skutočností týkajúcich sa osoby páchatel'a, najmä jeho doterajšieho života a prostredia, v ktorom žije

⁵² z rozsudku Najvyššieho súdu z 13. novembra 2012 sp. z. 2To 5/2012.

⁵³ §49 ods. 1 z. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

*a pracuje, ako aj okolností prípadu a nesmie byť s týmito skutočnosťami v logickom rozpore.*⁵⁴

V konečnom dôsledku uloženie podmienky znamená, že páchatel' trestnej činnosti zostáva aj po odsudzujúcom rozsudku a uložení trestu na slobode. Podmienečný odklad trestu odňatia slobody v jeho prípade potom znamená, že v rámci ustanovenej skúšobnej doby, ktorá môže byť ustanovená na 1 až 5 rokov, sa musí osvedčiť a v tom prípade po uplynutí skúšobnej doby jeho trest zaniká. V tomto prípade sa po uplynutí skúšobnej doby na páchatel'a hľadí, ako keby nebol odsúdený. Táto možnosť dáva páchatel'ovi menej závažnej trestnej činnosti možnosť plnohodnotného začlenenia sa do spoločnosti. Ak však poruší podmienky podmieneného odkladu, nastúpi na výkon trestu odňatia slobody vo výške, v ktorej mu bol trest vymeraný.

4. Podmienečný odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom je inštitútom, ktorý sa do slovenského trestného práva dostal až v rámci rekodifikácie z roku 2005. Tento inštitút je možné uložiť v prípade, že je páchatel' právoplatne odsúdený na trest odňatia slobody s maximálnou dĺžkou 3 roky. Ako pri podmienenom odklade trestu z bodu 3, aj tu je potrebné splniť určité podmienky, aby podmienený odklad pod probačným dohľadom mohol byť páchatel'ovi uložený. Tieto podmienky sú také isté ako boli podmienky v bode 3, t.j. podmienky upravené v §49 ods. 1 Trestného zákona.

Tento druh trestu sa aplikuje hlavne pri páchatel'och, o ktorých si súd myslí, že potrebujú prísnejší režim ako pri klasickom podmienenom odsúdení, no zároveň nie je potrebné použiť trest odňatia slobody. Trestný zákon fakultatívne vymenúva niektoré obmedzenia a príkazy spojené s dohľadom probačného úradníka⁵⁵, ktoré majú byť páchatel'om plnené. V prípade, že sa páchatel' v ustanovenej jednoročnej až päťročnej skúšobnej doby osvedčí, hľadí sa na neho ako keby nebol odsúdený.

Dôležitú úlohu pri takto uloženom podmienenom odklade hrá probačný úradník. Úlohou probačného úradníka nie je len kontrola dodržiavania obmedzení a príkazov zo strany páchatel'a, ale aj aktívna pomoc pri páchatel'ovom sociálnom začlenení, kontrola jeho správania a celkovo jeho odborné vedenie.⁵⁶ Tak ako pri podmienenom odklade v bode 3, aj v rámci podmieneného odkladu s dohľadom probačného úradníka ide o praktický príklad ukladania a výkonu trestu v spojení so silným vplyvom humanizmu

⁵⁴ z rozhodnutia Najvyššieho súdu SSR z 21. októbra 1971 sp. z. 2 Tz 108/71.

⁵⁵ §51 ods. 4 z. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

⁵⁶ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Banská Bystrica: Bellanum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 328.

a tak isto aj s nápravnou teóriou účelu trestu, kedy k náprave kriminálnych pohnútok páchateľa pomáha odborne vyškolený človek.

Aj napriek tomu, že je trest odňatia slobody najvšeobecnejším druhom trestania a svojím spôsobom najinvazívnejším zásahom do ľudských práv, na možnostiach jeho výkonu, resp. nevýkonu je možné všimnúť si značnú mieru flexibilitnosti trestného poriadku aj v rámci najprísnejšieho trestu zo všetkých povolených trestov.

4.2.1 Vplyv zásady humanizmu na výkon trestu odňatia slobody

Trest odňatia slobody sa na území Slovenskej republiky vykonáva v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody. Ide o zariadenie vytvorené špeciálne na výkon tohto trestu, pokiaľ páchateľovi nie je uložený podmienený odklad trestu odňatia slobody. V súčasnosti sa riadenie a fungovanie ústavov na výkon odňatia slobody riadi viacerými trestnoprávnymi zásadami, medzi ktoré patrí aj zásada humanizmu, v súlade s ktorou sa tresty odňatia slobody ukladajú a vykonávajú.

Výkon trestu odňatia slobody je upravený v samostatnom zákone č. 475/2005 Z.z. Zákon o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých záznamov. Hneď v úvode zákona je jasne definovaný účel trestu odňatia slobody: „*Účelom výkonu trestu je chrániť spoločnosť pred páchateľmi trestnej činnosti, zabrániť odsúdeným v páchaní ďalšej trestnej činnosti a vytvárať podmienky umožňujúce podporovať a rozvíjať pozitívne osobnostné rezervy pre ich resocializáciu, aby viedli riadny život.*“⁵⁷ Už z tohto ustanovenia je zrejmé, že v podmienkach Slovenskej republiky nie je účelom trestu odňatia slobody len potrestanie páchateľa, ochrana spoločnosti pred páchateľom a snaha o odstránenie potencionálnych páchateľov trestnej činnosti. Dôležitým účelom trestu z pohľadu humanizácie trestného práva je nielen potrestanie páchateľa primeraným spôsobom ale aj ponúknutá možnosť na zmenu svojho kriminálneho správania a pomoc pri spätnom začleňovaní sa do spoločnosti po odpykaní svojho trestu.

Trest odňatia slobody sa vykonáva na základe zásad, ktoré sú uvedené v §3 Zákona o výkone trestu odňatia slobody. Je možné nájsť požiadavku rešpektovania ľudskej dôstojnosti, zákaz používania krutých či neľudských spôsobov zaobchádzania, záruku rovnakého zaobchádzania a podobne. Všetky tieto požiadavky korešpondujú s vplyvom zásady humanizmu na výkon trestov ukladaných vo vyspelých demokratických štátoch

⁵⁷ Z. č. 475/2005 Z. z. Zákon o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov

v postačujúcej miere. Ďalej je tu možné nájsť požiadavky podporovania schopností a postojov odsúdeného, ktoré môžu mať dobrý vplyv na jeho opätovné zaradenie do spoločnosti. V neposlednom rade je pri základných zásadách výkonu trestu odňatia slobody spomenutá aj vonkajšia a vnútorná diferenciácia ústavov na výkon trestu odňatia slobody, čo má zabezpečiť čo najvyššiu účinnosť výkonu trestu.

Vonkajšia diferenciácia rozdeľuje ústavy na výkon trestu odňatia slobody na ústavy s minimálnym, stredným a maximálnym stupňom stráženia. Táto diferenciácia napomáha rozdeliť páchatel'ov odsúdených na trest odňatia slobody na 3 väčšie skupiny, pre každú z nich sa potom aplikuje iný postup výkonu, iné pravidlá, iné práva a povinnosti, iný resocializačný program a podobne.

Vnútorne sa jednotlivé ústavy na výkon trestu odňatia slobody diferencujú na jednotlivé oddiely a skupiny, ktoré vytvárajú menšie skupinky odsúdených s niektorými spoločnými znakmi – napríklad sa vytvárajú oddiely pre mužov, ženy, mladistvých a podobne. Skupiny sú potom napríklad pracovné skupiny, skupiny dôchodcov a podobne.

Pre každého odsúdeného sa vypracúva špecifický plán nazývaný „program zaobchádzania“. V rámci tohto programu sa stanovujú ciele, ktoré sú naplánované s konkrétnym odsúdeným dosiahnuť. Tieto plány sú plne individualizované pre potreby páchatel'a a pri ich zostavovaní sa využívajú prostriedky psychologického pôsobenia na odsúdeného, pedagogického pôsobenia na odsúdeného, metódy sociálnej práce, zaraďovanie do práce, vzdelávanie a podobne.

Medzi práva, ktoré odsúdenému prináležia počas celého pobytu v ústave na výkon trestu odňatia slobody sa zaraďujú napríklad právo na ubytovanie, stravovanie, odievanie, spánok, osobnú hygienu, návštevy, korešpondenciu a podobne. V zásade sú odsúdenému v ústave na výkon trestu odňatia slobody ponúkané dostačujúce podmienky na vedenie dôstojného života, samozrejme v chápaní toho, že ide o výkon trestu a že osobná sloboda byť obmedzená v tomto prípade musí.

Pokiaľ odsúdený nie je problémový, je schopný zapájať sa do kultúrno-osvetovej činnosti, ktorá spočíva napríklad v navštevovaní väzenskej knižnice, pre odsúdených bývajú často usporadúvané koncerty alebo premietania filmov, k dispozícii bývajú rôzne športové aktivity a podobne.

Podstata zásady humanizmu pri výkone trestu odňatia slobody spočíva v humánnom prístupe k odsúdenému, čo je na Slovensku v rámci vyššie uvedeného zabezpečené na pomerne vysokej úrovni. Aj keď je kombinácia spájajúca obmedzenie jedného zo základných ľudských práv a teórie humanizmu na prv pohľad nezmyselná, pri

výkone trestu odňatia slobody je táto kombinácia pre naplnenie všetkých zložiek účelu trestu potrebná. S odsúdeným odpykávajúcim si svoj trest treba zaobchádzať v rámci možnosti s čo najväčšou humánnosťou, čo platný trestný zákon vo vysokej miere poskytuje, treba si však uvedomiť, že aj miera humanizmu v oblasti trestania je limitovaná účelom, ktorý má trest odňatia slobody plniť.

4.3 Alternatívne tresty ako jeden z prostriedkov humanizácie trestného práva

Na prelome 18. a 19. storočia v rámci humanistickým myšlienok trestania začali prichádzať rôzni reformisti, ako napríklad Filangieri alebo Bernave, s novými myšlienkami účelu trestania. Medzi myšlienky tejto doby sa zaraďujú aj myšlienky chápania trestu v súvislosti s jeho ekonomickým aspektom. Trest sa už nechápe len z pohľadu exemplárnosti, ale aj z pohľadu nadmernosti a správnych proporcií. S danými myšlienkami úzko súvisí aj vznik alternatívnych trestov k hlavným trestom v rámci trestných poriadkov.⁵⁸

Alternatívne tresty majú v rámci trestného práva niektoré výhody, ktoré k nim priradené štandardnejšie ekvivalenty trestov nemajú. Jednou z hlavných výhod alternatívnych trestov v rámci trestného práva Slovenskej republiky je ich značne menší ekonomický dopad na štátnu pokladnicu. Ďalšou veľkou výhodou alternatívnych trestov od trestu odňatia slobody je fakt, že s alternatívnymi trestami sa nespájajú negatívne následky trestu odňatia slobody, pričom tým nie je myslený len dopad na samotného odsúdeného páchateľa, ale aj dopad na jeho rodinu, na narušenie citových väzieb v blízkom okolí páchateľa a podobne. Za zmienku stojí aj skutočnosť, že alternatívne tresty sa väčšinou ukladajú za spoločensky ľahšiu trestnú činnosť a pokiaľ by bol páchateľ potrestaný krátkodobým trestom odňatia slobody namiesto alternatívy k tomuto potrestaniu, pravdepodobne by nebol celkom naplnený účel trestu odňatia slobody. Ten totiž v rámci nápravnej teórie účelu trestu počíta aj s reedukačnými a resocializačnými procesmi odohrávajúcimi sa v zariadeniach na výkonu restu odňatia slobody, ktoré by však v rámci krátkosti času stráveného v tomto zariadení nebolo možné plne rozvíjať.⁵⁹

Medzi základné alternatívne tresty v trestnom práve Slovenskej republiky zaraďujeme trest domáceho väzenia, trest povinnej práce a peňažný trest.

⁵⁸ ČEČOT, V: *Alternatívne tresty – jeden z moderných prostriedkov trestnej politiky demokratického štátu*. In Justičná revue, 2000, č. 12, s. 1280 – 1285.

⁵⁹ JURČOVÁ, J.: *Alternatívne tresty*. In Justičná revue, roč. 64, 2012, č. 4, s. 523-530.

4.3.1 Trest domáceho väzenia

Hoci bol trest domáceho väzenia do slovenského právneho poriadku zakomponovaný až v rámci rekodifikácie trestného práva zákonom č. 300/2005 Z.z., na území dnešného Slovenska nejde o žiadnu novinku. Už v roku 1852 bolo možné v rámci zákona č. 117/1852 r.z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch ako jednu z alternatív k trestu za zločiny v podobe „pridržania v žalári“ uložiť trest samoväzby. *„Držanie v samoväzbe nesmie nepretržite trvať dlhšie ako jeden mesiac, a je možné ho potom zasa použiť až za mesiac. Ďalej má k trestancovi v čase samoväzby aspoň dvakrát za deň prísť niektorá z osôb dohliadajúcich v žalári, a má sa mu dať primerané zamestnanie“* (upravené znenie).⁶⁰ Pri prečinoch a priestupkoch sa dokonca alternatíva k väzeniu prvého stupňa nazývala tak ako dnes – trest domáceho väzenia. Ten mohol byť udelený len vtedy, *„keď trestanec je človekom bezúhonnej povesti a keď by vzdialením sa od svojho príbytku nemohol hľadiť si svojho úradu, svojho obchodu, alebo svojho zárobku“* (upravené znenie).⁶¹

V súčasne platnom Trestnom zákone je trest domáceho väzenia systematicky zaradený hneď za trest odňatia slobody (§53). Možnosť ukladania tejto alternatívy k inému druhu potrestania je ohraničená pomerne špecificky – trest domáceho väzenia je možný uložiť len páchatelovi odsúdenému za prečin a maximálna dĺžka možného trestu domáceho väzenia je stanovená na 2 roky. Najčastejšie sa trest domáceho väzenia udeľuje páchatelom, ktorých vzhľadom na okolnosti spáchaného trestného činu a vzhľadom na osobu páchatel'a treba obmedziť na osobnej slobode, zároveň však toto obmedzenie nemusí byť tak intenzívne ako by bolo udelením trestu odňatia slobody. Štatistika za rok 2014 však hovorí o pomerne malom počte takto udelených trestov – udelený bol trest domáceho väzenia len v 20 prípadoch z celkovo 35 590 uložených trestov.⁶²

Nespornou výhodou a ukážkou vplyvu zásady humanizmu na príklade tohto alternatívneho trestu je fakt, že páchatelovi je osobná sloboda obmedzená len v zmiernenej forme – nemusí byť odlúčený od svojej rodiny, čím zároveň nie je jeho rodina dotknutá v takej miere v akej by bola dotknutá, pokiaľ by si odpykával trest odňatia slobody. Výhodou je aj možná dohoda s mediačným a probačným úradníkom, na základe ktorej môže byť páchatelovi umožnené plnenie pracovných povinností, čím sa opäť zmierňuje

⁶⁰ § 22 z. č. 117/1852 r.z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch.

⁶¹ § 262 z. č. 117/1852 r.z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch.

⁶² Dostupné na internete: <https://www.genpro.gov.sk/statistiky/statisticky-prehľad-trestnej-a-netrestnej-cinnosti-za-rok-2014-38c3.html> [cit. 2016-1-23].

dopad páchatel'ovho trestu na iné osoby – pokiaľ je napríklad živiťom rodiny alebo platiteľom výživného. Pokiaľ však páchatel' poruší podmienky trestu domáceho väzenia, alternatívne trestanie nahrádza trestanie primárne – trest odňatia slobody.

4.3.2 Trest povinnej práce

Trest povinnej práce bol ako inštitút do slovenského trestného práva zavedený taktiež v rámci rekodifikácie sankčného systému zákonom č. 300/2005 Z.z. platného od roku 2006. O jeho začlenení do Trestného zákona sa však uvažovalo aj predtým, konkrétne v roku 1993 bol Národnej rade predostretý návrh tohto inštitútu, avšak pod iným názvom – trest verejnoprospešných prác. O návrhu rokovalo dokopy 9 výborov Národnej rady a všetkými z nich bol odporúčaný na schválenie. Reálny problém však nastal pri kompetenčnej otázke a tak bol tento návrh až do roku 2006 neaplikovaný. V terajšej právnej úprave je táto otázka vyriešená nasledovne: „*Príslušným súdom na nariadenie výkonu trestu povinnej práce nie je súd, ktorý tento druh trestu uložil, ale príslušný je vždy okresný súd, v obvode ktorého má odsúdený bydlisko.*“⁶³

Za aplikovaním trestu povinnej práce do trestného práva Slovenskej republiky treba vidieť aj dlhodobé dobré skúsenosti s využívaním tohto inštitútu vo viacerých európskych krajinách ako je napr. Veľká Británia, Francúzsko či Holandsko, čo vyvolalo v zákonodarcovi vieru v oprávnenosť začlenenia tohto trestu do Trestného zákona ako jedného z alternatív k trestu odňatia slobody. Tento trest sa v podmienkach Slovenskej republiky zatiaľ osvedčil viac ako napríklad trest domáceho väzenia. Z celkového počtu 35 590 uložených trestov a ochranných opatrení bol trest povinnej práce uložený v 3 061 prípadoch. Išlo hlavne o trest uložený v prípadoch spáchania trestného činu Ohrozenia mravnej výchovy mládeže (518 prípadov) a Krádeže (1 289 prípadov).⁶⁴

O tom, že ide o alternatívny trest, hovorí ustanovenie §34 ods. 7 písm. b) Trestného zákona, v ktorom je uvedená nemožnosť ukladania trestu odňatia slobody a súčasné uloženie trestu povinnej práce. Povinná práca je teda len nejakou zmiernenou alternatívou ukladanou páchatel'om za spáchaný prečin, „*za ktorý zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody, ktorého horná hranica sadzby trestu odňatia slobody nepresahuje päť rokov.*“⁶⁵

⁶³ Kolektív autorov: Trestný zákon s rozsiahlym komentárom a judikatúrou. Bratislava: Nová práca, 2014, s. 131.

⁶⁴ Dostupné na internete: <https://www.genpro.gov.sk/statistiky/statisticky-prehľad-trestnej-a-netrestnej-cinnosti-za-rok-2014-38c3.html> [cit. 2016-1-23].

⁶⁵ §54 z. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Musí tu byť taktiež splnená podmienka súhlasu páchateľa s týmto trestom, inak ho nie je možné aplikovať. Trest sa vymeriava v dĺžke 40 až 300 hodín v závislosti od osoby páchateľa a taktiež od druhu vykonanej trestnej činnosti a spôsobu jej vykonania.

Ako pri predchádzajúcich trestoch, aj v tomto prípade ide o ukážku postupnej humanizácie trestného práva v rámci Trestného zákona. Súd má pomerne široké rozhodovacie možnosti v otázke, aký druh trestu je v konkrétnom rozhodovanom prípade najideálnejším. Pri tomto rozhodovaní je možné brať ohľad na závažnosť páchateľovho konania a v prípadoch, že táto závažnosť nie je do veľkej miery spoločensky nebezpečná, trest povinnej práce je ideálnym alternatívnym riešením. Aj keď sa ojedinele stávajú prípady kedy sa páchateľ pri porušení uloženého trestu povinnej práce zaradí do zariadenia na výkon trestu odňatia slobody (každé 2 neodpracované uložené hodiny sú pretransformované na 1 deň nepodmienečného trestu odňatia slobody), ide väčšinou o páchateľov, na ktorých nepôsobí nápravný účel trestu plánovaným spôsobom a je preto potrebné v jeho prípade neúčinnú alternatívu zameniť za prísnejšie potrestanie – trest odňatie slobody. Pokiaľ však ide o páchateľa uvedomujúceho si svoju vinu, ide o trest v súlade s humanistickými názormi na trestanie, nakoľko počas odpykávania si trestu páchateľ nepocítiťuje neprimeraný zásah do svojich práv a tak isto po úspešnom odpykaní tohto trestu je páchateľovi umožnené pomerne rýchle a bezproblémové zaradenie sa späť do spoločnosti bez zvýšenej spoločenskej difamácie jeho osoby.

Trest povinnej práce je v podmienkach slovenského trestného práva možný udeliť aj mladistvému, čím sa taktiež naplňa požiadavka humánnosti a primeranosti trestania mladistvých. Sadzba sa tu dokonca znižuje na polovicu hodín – maximálna prípustná dĺžka povinnej práce mladistvého teda činí 150 hodín. Trest povinnej práce uložený mladistvému ako alternatívneho potrestania k trestu odňatia slobody je významným krokom zákonodarcu, kedy sa mladistvému nenarúšajú sociálne styky, uplatňuje sa nápravný charakter účelu trestu a taktiež na mladistvého páchateľa nepôsobí nepriaznivé prostredie väzenia.

4.3.3 Peňažný trest

Peňažný trest ako ďalší alternatívny trest nie je oproti dvom predchádzajúcim trestom v Trestnom zákone žiadnou novinkou. Tento druh trestu už poznal aj zákon 140/1961. Tak ako pri treste prepadnutia majetku či prepadnutia veci sa týmto trestom zasahuje do vlastníckeho práva páchateľa, rozdiel je v tom, že pri peňažnom treste ide len

o odovzdaní konkrétnej veci, t.j. peňazí. Ďalším rozdielom je napríklad aj neexistujúca požiadavka, aby boli tieto peniaze nadobudnuté z trestnej činnosti, dokonca sa tu neberie zvýšená pozornosť, na rozdiel od trestu prepadnutia majetku alebo veci, na vlastnícke právo páchatel'a. Kľudne sa môže stať, že páchatel' splní svoju povinnosť požíčanými peniazmi, alebo nadobudnutými iným spôsobom.

Fakultatívne je možné peňažný trest vo výške 160 € až 331 930 € páchatel'ovi, ktorý sa úmyselnou trestnou činnosťou snažil dosiahnuť pre seba alebo iného majetkový prospech. Ďalšou možnosťou uloženia tohto trestu je uloženie za menej závažné trestné činy, kedy sa páchatel' dopustí prečinu. V tomto prípade Trestný zákon pripúšťa absolútne využitie peňažného trestu ako alternatívneho trestu, nakoľko s povinnosťou splnenia peňažného trestu nenastáva trest odňatia slobody.

Hlavnou myšlienkou ukladania peňažného trestu je potrestanie páchatel'a skôr na majetku ako na osobnej slobode. Pokiaľ spáchal trestný čin menšej závažnosti a súd uzná peňažný trest ako alternatívu k potrestaniu odňatím slobody, dotkne sa tento trest jeho majetku, ktorý celkom možno dosiahol práve v rámci svojej činnosti.⁶⁶ Zároveň sa pri tejto vôli súdu môže zamedziť výkonu krátkodobého trestu odňatia slobody, ktorý by mohol mať v rámci krátkodobého kontaktu s väzenským prostredím a následným spoločenským dopadom po krátkodobom vylúčení páchatel'a zo spoločnosti d'aleko horšie následky, aké spôsobil páchatel' samotným trestným činom.⁶⁷

V rámci teórie alternatívnych trestov sa k danej skupine trestov často priradujú aj inštitúty podmieneného odkladu výkonu trestu odňatia slobody a podmieneného odkladu výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom, ktoré sú však pre systematiku tejto práce a pre ich logické zaradenie opísané už v predchádzajúcej kapitole „Trest odňatia slobody“.

Z doteraz uvedených informácií o alternatívnych trestoch a spôsoboch ich využívania v praxi je možné konštatovať, že ide o veľmi silný zásah do trestnej politiky každého štátu smerom k humanizácii trestného práva ako takého. Sú založené na čo možno najhumánnejšom princípe oddaľovania trestu odňatia slobody, ktorý sa má používať až ako posledná inštancia, pokiaľ iný trest nezaberá. Na druhej strane sa týmto zásahom do trestného práva sudcom a orgánom činným v trestnom konaní značne sťažuje výkon ich

⁶⁶ JURČOVÁ, J.: *Alternatívne tresty*. In Justičná revue, roč. 64, 2012, č. 4, s. 523-530.

⁶⁷ POLÁKOVÁ, V.: *Aktuálne otázky peňažného trestu*. In Justičná revue, roč. 66, 2014, č. 3, str. 388-396

práce a zamotáva sa aj súdna prax, nakoľko je použitie alternatívnych trestov vo veľkom množstve prípadov založené na fakultatívnom princípe a v rámci každého alternatívneho trestu existujú veľké možnosti, v akej miere bude páchateľovi uložený.

4.4 Otázka trestu smrti v trestnom práve Slovenskej republiky

4.4.1 Úvod do problematiky trestu smrti

Pokiaľ sú alternatívne tresty brané ako pozitívne vyjadrenie dopĺňania Trestného zákona na základe zásady humanizmu, odobranie tohto druhu trestu z Trestného zákona je možné charakterizovať ako negatívne vyjadrenie vplyvu zásady humanizmu na platný Trestný zákon ale aj trestné právo Slovenskej republiky celkovo.

Trest smrti je inštitútom využívaným vo svete už po celé tisícročia. K 15. júlu 2015 boli niektoré zaujímavé štatistiky nasledovné:

- trest smrti je v 101 štátoch sveta úplne zrušený
- viac ako 10 rokov už trest smrti nepoužilo 34 ďalších krajín
- najmenej 22 štátov pokračuje vo vykonávaní trestu smrti
- za rok 2014 bolo celosvetovo vynesených najmenej 2 466 trestov smrti⁶⁸
- v rámci Európy je trest smrti formálne možný uložiť len v Bielorusku (10 vykonaných trestov smrti za posledných 5 rokov)
- najviac trestov smrti sa ročne vykoná v Číne – viac ako vo všetkých ostatných štátoch sveta dohromady. Novšia štatistika nie je k dispozícii, v roku 2012 bolo na trest smrti odsúdených minimálne 2400 páchateľov
- v Spojených štátoch amerických je trest smrti možný uložiť v 31 z 50 štátov. V roku 2012 tu bolo uskutočnených 72 trestov smrti.⁶⁹

Vo svete existuje veľa názorov a trest smrti je problémom veľkých diskusií aj v dnešnej dobe. Paradoxom zmeny myslenia veľkej časti sveta je možné nájsť v ponímaní trestu smrti z obdobia začiatku 18. storočia a názorov na trest smrti dnes. Pred nástupom osvietenstva bol trest smrti niečím pre trestné právo prirodzeným a absolútne normálnym. Neviedli sa dišputy o jeho humánosti resp. nehumánosti, jednoducho bol braný ako

⁶⁸ Dostupné na internete: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/> [cit. 2016-2-5].

⁶⁹ Dostupné na internete: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/> [cit. 2016-2-5].

inštitút neoddeliteľne spojený s právom a poriadkom. Osvietenstvo síce prinieslo do kruhov filozofov a moralistov nový predmet debát a úvah, prakticky však bolo postavenie trestu smrti v rámci svetových právnych systémov neotrasiteľné. Tento stav sa podarilo zmeniť až po druhej svetovej vojne, kedy sa otázka trestu smrti začala rozoberať nielen medzi filozofmi a moralistami, ale aj medzi politikmi, právnikmi, kriminológmi a celkovo sa o treste smrti ako o štandardnom spôsobe trestania v ťažkých prípadoch začalo pochybovať.⁷⁰

Jednu z najväčších európskych diskusií ohľadne trestu smrti vyvolal v roku 1957 laureát Nobelovej ceny Albert Camus svojím dielom *Úvahy o gilotíne*. Francúz, ktorý bol odporcom trestu smrti sa pustil do rozsiahlej výmeny názorov s Thomasom Molnarom a Walterom Bernsom. Rozdiel v argumentácii týchto dvoch strán bol hlavne v tom, že Camus sa snažil svoju argumentáciu postaviť na myšlienkach humanizmu, zatiaľ čo Molnar a Berns stavajú svoje argumenty na konzervatívnych názoroch prameniacych z ich náboženského a politického založenia. Postupom času sa ukázalo, že Camusove myšlienky sa stali v takmer celej Európe prakticky aplikovanými, aj keď argumentácia zástancov a odporcov trestu smrti pokračuje aj v dnešnej dobe, ale už skôr v akademickej rovine. V rámci Európy je totiž veľmi mizivá šanca, že by sa začalo reálne konať v oblasti znovuzavedenia trestu smrti.⁷¹

Jedným z hlavných argumentov podporujúcich trest smrti je založený na premise, podľa ktorej je napríklad usmrtením človeka páchatelom trestného činu vraždy narušená morálna rovnováha spoločnosti, pre ktorej prinavrátenie späť do svojej rovnováhy nestačí uloženie trestu odňatia slobody. Potrebu plnohodnotného obnovenia narušeného morálneho poriadku Molnar dokonca nadradzuje nad úlohu odstrašenia potencionálnych páchatelov závažnej trestnej činnosti.

Odstrašujúci účel trestu smrti je však tiež veľmi dôležitý. Lipšic vo svojej práci spomína nasledovný relevantný štatistický výskum: V spojených štátoch amerických bolo v rozmedzí rokov 1972 až 1976 Najvyšším súdom uvalené moratórium na výkon trestu smrti vo všetkých štátoch federácie. Následne boli skorelované údaje pred moratória, údaje počas moratória a údaje po moratóriu. Výsledky boli až prekvapivo jednoznačné – počet trestných činov vraždy v Spojených štátoch amerických v období trvania moratória

⁷⁰ DANIŠ, M.: *Trest smrti v kontexte právneho systému na území Slovenska v období stredoveku a novoveku*. In *Acta iuridica Sladkoviciensia* 2., s. 25.

⁷¹ DESET, M.: *Kritika trestu smrti*. In *Justičná revue*, roč. 60, 2008, č. 8-9, s. 1223-1228.

stúpol, zatiaľ čo ihneď po zrušení moratória počet vražd klesol.⁷² V tomto prípade ide o nepopierateľnú funkčnosť odstrašujúceho účelu trestu smrti na potencionálnych páchatel'ov trestnej činnosti.

Stále neutíchajúca debata ohľadne trestu smrti sa vedie aj v oblasti možných justičných chýb, ktoré by mali v prípade trestu smrti nenapraviteľné následky. Vyšetrovacie postupy idú dopredu nezadržateľnou rýchlosťou a je stále menej pravdepodobné, že orgány činné v trestnom konaní či orgány rozhodujúce o merite veci spôsobia tak závažný justičný omyl v tak závažnej trestnej činnosti, za ktorú je možné uložiť trest smrti. Stále však nejde o stav absolútnej istoty a spoľahlivosti najmodernejších techník dokazovania akou je napr. dokazovanie identity páchatel'a podľa DNA nájdeného na mieste činu nie je absolútne neomylná. V prípadoch použitia trestu smrti je teda potrebné počítať s nenávratnosťou tohto kroku a s možnou zodpovednosťou, ktorú štát za zlyhanie v tejto oblasti bude musieť znášať. Deset uvádza, že štát by mal v čo najvyššej miere eliminovať riziko justičného omylu a ma by si rozmyslieť, či je právomoc ukladania trestu smrti v súlade s touto elimináciou rizík.⁷³

Trest smrti je natoľko komplikovaná téma úvah odborníkov aj laickej verejnosti, že sa stále objavujú nové a nové argumenty podporujúce alebo odsudzujúce tento absolútny trest ako jednu z možností trestania zvereného do individuálnej právomoci štátov. Existuje preto viacero organizácií, akou je napríklad Amnesty International, zaoberajúcich sa mimo iného aj otázkou trestu smrti a taktiež je tento inštitút témou viacerých medzinárodných dohovorov akými sú napríklad dohovory OSN o ľudských právach.

4.4.2 Vplyv humanizmu na spôsob vykonávania trestu smrti

Aj keď sa môže na prvý pohľad zdať, že v rámci inštitútu trestu smrti je nelogické uvažovať o humanizme ako jednej z prejavujúcich sa zásad, nie je to úplne pravda. Aj keď je trest smrti s absolútnym rozporom zásady humanizmu čo sa týka výkonu trestu samotného, určité kroky k humanizácii je možné nájsť v spôsobe výkonu tohto trestu. Jednou z hlavných myšlienok humanizmu v trestnom práve je požiadavka toho, aby sa predchádzalo mučeniu a krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu, a presne v tom je trest smrti ukázkovým príkladom trestu, pri ktorom sa postupom času prechádzalo od neľudských praktík až k dnešným „humánnym“ spôsobom výkonu trestu

⁷² LIPŠIC, D.: *Trest smrti: áno či nie?* In Týždeň, 2008, č. 14, s. 80.

⁷³ DESET, M.: *Kritika trestu smrti*. In Justičná revue, roč. 60, 2008, č. 8-9, s. 1223-1228.

smrti. Treba si však uvedomiť, že nejde o vývoj od barbarstva k humánnosti, spôsob výkonu trestu smrti sa v určité historické doby zdá byť umiernený, inokedy ide zasa o beštiálne vraždy majúce s ľudským a neponižujúcim správaním voči páchatel'ovi len málo spoločného. „*Trest smrti sa riadi politickými, náboženskými, finančnými a inými úvahami a zvyklosťami, ale v celej histórii je preň príznačné neustále hľadanie, ba možno povedať pátranie po čo najstrašnejších, najodpudivejších a najkrutejších postupoch, aké si ľudská predstavivosť dokáže vybaviť.*“⁷⁴

Prvopočiatky trestania by sa dali označiť za obdobie, kedy trest v plnej miere plnil svoju odplatnú funkciu, a kedy všetky ostatné funkcie trestania zostávali v úzadí. Tak isto sa dá predpokladať, že spôsob vykonania trestu smrti v prvopočiatkoch spoločnosti bol istým spôsobom humánný - odplatný systém v rámci rodovej spoločnosti založený na zásade „oko za oko zub za zub“ až na výnimky nevyužíval mučenie a trýznivé hľadanie limitov ľudského tela. Medzi najbežnejšie spôsoby vykonávania trestu smrti patrilo zabitie tupým predmetom či zvrhnutie páchatel'a z vyvýšeného miesta. Trest smrti bol v staroveku vykonávaný aj spôsobom, ktorý by v dnešnej dobe ako trest smrti neobstál, no pokiaľ bol človek v prvopočiatkoch spoločnosti vyhnaný od svojho zoskupenia, mal len veľmi malú šancu, že prežije. Postupom času sa však aj v rámci rodových zoskupení začínali rozmáhať nové a nové spôsoby usmrtenia páchatel'a, ktoré, dalo by sa povedať, začínali v trestaní hľadať aj určité kultúrne podujatie či náboženské rituály. Príkladom je spôsob trestania páchatel'a spočívajúci v previazaní jeho tela tak, aby sa pri každom pohybe povraz uťahoval. Tento výjav spomenutý už v predchádzajúcej časti práce značí o určitom spoločenskom vnímaní trestu smrti – okolo trestaného sú totiž zoskupené osoby sledujúce jeho utrpenie.

Postupom času človek prichádzal na stále zaujímavejšie, avšak pre trestaného ponižujúcejšie a bolestivejšie spôsoby usmrtenia. Veľmi populárnymi boli popravy vykonávané zvieratami. Už niekoľko storočí p.n.l. asýrsky kráľ Aššurbanipal v obľubou predhadzoval odsúdených na trest smrti veľkým dogám. V starovekom Egypte boli zasa obľúbenými popravcami krokodíly, ku ktorým bol odsúdený vhodný s takmer nulovou šancou na prežitie. Azda najinovatívnejším národom nielen v rámci trestania za pomoci zvierat, ale trestania celkovo, boli Rimania. Pre príklad, odsúdený k trestu smrti utopením, nazývaný leceus, bol pred vhođením do vody zašitý do vreca, kam bolo spolu s ním zašité aj zviera – kohút, pes, mačka, had a podobne. Oficiálny účel tohto postupu bol uvádzaný

⁷⁴ MONESTIER, M.: *Historie trestu smrti*. Praha: Rybka publishers, 1998, s. 14

ako nutnosť vyplývajúcu z náboženskej symboliky, pravdepodobne však šlo o dosiahnutie čo najbolestivejších rán na tele odsúdeného spôsobených pudom sebazáchovy zvierat'a. Veľmi využívanou metódou trestania otrokov a neskôr aj kresťanov bolo predhodenie odsúdených divokým šelmám v amfiteátroch. Podobným spôsobom sa trestalo aj v Ázii a Oriente, avšak tu mali zvieratá vyššie postavenie, neboli len katmi. Existovali takzvané tigrie tribunály, ktoré boli zostavené z tigrov povýšených do sudcovského stavu. Páchateľ bol postavený pred poltucet takýchto tigrov a tí rozhodli o jeho treste.⁷⁵ Na príklade týchto, ale aj nespočetne veľa iných spôsoboch výkonu trestu smrti je badať zmenu v hlavnej úlohe trestu samotného. Najskôr ňou bolo spravodlivé potrestanie, neskôr sa tresty začali transformovať na akési podivné kultúrne udalosti nemajúce s humanizmom v dnešnom ponímaní veľa spoločného.

Snáď ešte horšia etapa neľudského výkonu trestu smrti nastala v dobách, kedy sa na trestanie začali používať rôzne špeciálne zostrojené inštrumenty. Pokiaľ sa v neskorších dobách ľudstva vymýšľali mechanizmy a technologické postupy majúce za úlohu spôsobiť smrť čo najrýchlejšie a najbezbolestnejšie, v storočiach lemujuúcich obdobie pred naším letopočtom ale aj obdobie po ňom išlo o presný opak - vymyslieť také nástroje a postupy usmrtenia, aby to bolo pre odsúdeného čo najdlhšie a najbolestivejšie. Z najviac využívaných za zmienku stoja spôsoby akými boli napríklad ukrižovanie, bičovanie k smrti, pomalé zavádzanie hrotu do tela, sťahovanie z kože, lámanie na kole, či používanie rôznych iných metód. Veľká časť týchto postupov bola vykonávaná pod dohľadom dobových lekárov. Paradoxne nešlo o to, aby doktor katovi poradil ako vykonať trest smrti čo najrýchlejšie, ale o presný opak. Ani v tejto dobe sa teda nedá hovoriť o humánnosti vykonávaných trestov smrti. Všetko samozrejme záviselo od statusu človeka, existovalo aj rýchle a pomerne bezbolestné trestanie, avšak spoločenské vrstvy zasluhujúce si takéto „privilégiá“ zvyčajne na trest smrti vydávané neboli.

Počas obdobia temného stredoveku, kedy nedochádzalo v podstate k žiadnemu alebo len k minimálnemu ľudskému pokroku v dôležitých oblastiach a vedách, dochádzalo naďalej k vývoju krutosti trestania. Všetky vyššie spomínané tresty boli naprieč celým svetom dopĺňované o rôzne nové formy trestania. Veľkým dielom k tomu prispeli aj Božie súdy, ktoré využívali azda všetky známe typy mučenia a následného usmrtenia. Dochádzalo k tak bizarným vynálezom akým bola napr. Garota. Išlo o kovový obojok

⁷⁵ MONESTIER, M.: *Historie trestu smrti*. Praha: Rybka publishers, 1998, s. 21-24.

ktorý sa nasadil odsúdenému na krk a pomocou zvláštneho mechanizmu sa otáčal tak dlho, pokiaľ odsúdený v bolestiach neskonal zadusením alebo zlomením hrtanu.

Zmena smerom k humánnejšiemu výkonu trestu smrti nastala v období osvietenstva. Boli napríklad skonštruované a používané také smrtiace prostriedky ako gilotína, usmrtenie zastrelením a podobne. Nie, že by išlo o príjemnú a nepotupnú smrť, avšak trestanie sa zameriavalo na svoj pravý účel - na trestanie a zastrašenie potencionálnych páchatel'ov, a čo je hlavné, väčšina využívaných popravných prostriedkov mala za následok takmer okamžitú smrť. Samozrejme, že existovali aj výnimky akou boli napríklad plynové komory využívané v neskoršom období, v princípe sa však majorita trestov smrti vykonávala humánnejšie, čo bol rozdiel oproti predchádzajúcemu obdobiu. V priebehu 19. a 20. storočia sa pomaly prechádzalo na základe podpisov rôznych medzinárodných aktov chrániacich ľudské práva k trom hlavným spôsobom výkonu trestu smrti - obesením, usmrtením elektrickým kreslom a trestom smrti vykonaným vpichnutím chemikálií. Výkon trestu smrti ľudovo nazývaný „smrtiaca injekcia“ je v súčasnosti najhumánnejším spôsobom výkonu tohto trestu, kedy sa do tela odsúdeného postupne vpichujú predpísané chemické látky spôsobujúce najskôr stratu vedomia, ďalej ochabnutie svalstva a nakoniec zástavu srdca. Ide o procedúru používanú od roku 1977 a je možné ju nazvať najhumánnejšou možnosťou vykonania trestu smrti.⁷⁶

4.4.3 Trest smrti v upravený v Trestných zákonoch platných na území Slovenska a zrušenie trestu smrti

Trest smrti bol na území dnešného Slovenska už od nepamäti pomerne rozšíreným spôsobom trestania, tak ako tomu bolo v rámci celej Európy. Zmienky o ňom je možné nájsť už v zákone č. 117/1852 r.z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch. V tomto zákone sa za zločiny bolo možné uložiť len 2 tresty – „*smrť zločincova alebo pridržanie ho v žalári*“⁷⁷, pričom v ďalšom ustanovení bol uvedený aj spôsob smrti zločincovej – „*trest smrti sa vykoná povrazom*.“⁷⁸ Za prečiny a priestupky tento trest nebolo možné ukladať.

V nasledujúcom právnom predpise, zákone č. 86/1950 Z.z. Trestný zákon, boli druhy trestov rozdelené na tresty hlavné a vedľajšie. Práve medzi hlavné tresty patril aj trest smrti. Vykonávaný bol obesením, avšak v čase zvýšeného ohrozenia mohol byť

⁷⁶ Dostupné na internete: <http://content.time.com/time/nation/article/0,8599,1815535,00.html> [cit. 2016-2-5]

⁷⁷ § 12 z. č. 117/1852 r.z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch.

⁷⁸ § 13 z. č. 117/1852 r.z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch.

vykonaný aj zastrelením. Veľkou zmenou oproti predchádzajúcemu právnomu predpisu prinášalo doplnkové ustanovenie, ktoré hovorilo o tom, že tehotná žena nesmie byť odsúdená na trest smrti.⁷⁹

Úprava trestu smrti nasledovala stále špecifickejšiu úpravu trestu smrti v trestných zákonoch z územia dnešného Slovenska. V zákone č. 140/1961 Zb. Trestný zákon sa upustilo od delenia druhov trestov na tresty hlavné a vedľajšie, čo je však zaujímavejšie, trest smrti bol úplne vyradený spod vymenovania druhov trestov. Úprave trestu smrti ako výnimočnému trestu sa venovali samostatné §29 a §30. Pokiaľ sa dá nazvať vyňatie tehotnej ženy spod možnosti udelenia trestu smrti aplikovaním zásady humanizmu, tento Trestný zákon posunul použitie danej zásady ešte ďalej – vyňal spod možnosti udelenia trestu smrti aj osobu, ktorá v čase spáchania trestného činu nedovršila osemnásť rok. Vo všeobecnosti bolo trest smrti možné uložiť len za trestné činy vykonané obzvlášť zavrhnúťhodným spôsobom a len v prípade, že následok daného trestného činu bol pre spoločnosť mimoriadne škodlivý. Spôsob výkonu tohto trestu zostal nezmenený od predchádzajúceho stavu – vykonával sa obesením, za brannej povinnosti ho bolo možné vykonať aj zastrelením.

Táto právna úprava platila až do 1. júla 1990, kedy bol Zákonom č. 175/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa Trestný zákon, trest odňatia slobody z Trestného zákona zrušený. Čo sa týka svetovej situácie v súvislosti v využívaním trestu smrti v roku 1990, až 85 % štátov tento spôsob trestania ešte stále využívalo.⁸⁰ Bývalé Československo bolo jedným z prvých štátov sveta, v ktorých sa trest smrti nemohol ukladať. Táto situácia mala pravdepodobne súvis s celkovou spoločenskou náladou, ktorá zavládla po politických a spoločenských zmenách v roku 1989.

Posledným páchatelom odsúdeným na trest smrti na území dnešného Slovenska bol Štefan Svitek, ktorý bol popravený 8. júna 1989 v Bratislave.

Štatistiky ohľadne trestov smrti udeľovaných na území bývalého Československa veľmi prehľadne spracovali Otakar Liška a kol. Je z nich možné vyčítať nasledovné zaujímavé štatistické údaje:

- V období od roku 1918-1989 bolo v bývalom Československu popravených celkovo 1207 ľudí

⁷⁹ §29 ods. 2 z. č. 86/1950 Zb. Trestný zákon.

⁸⁰ Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/165475-ako-tien-sibenice-prestal-dopad-na-slovensko/> [cit. 2016-2-5].

- V 61% prípadoch šlo o retribučné trestné činy, v 21% o politické a v 18% prípadov o kriminálne trestné činy – z tohto prerozdelenia výkonov trestu smrti je zrejmé, ktoré trestné činy boli počas väčšiny 20. storočia pokladané za najťažšie
- zo slovenských miest bolo v Bratislave popravených spolu 58 odsúdených za rôzne trestné činy, v Nitre išlo o 4 ľudí, v Banskej Bystrici sú známe 3 prípady, v Levoči 2, v Ilave 1, v Kežmarku 1, v Prešove a Trenčíne taktiež po 1 prípade.⁸¹

Tak ako aj v iných štátoch sveta, aj v Slovenskej republike sa terajší stav druhov a výkonu trestov budoval postupne. Myšlienkový humanizmus zasahujúci aj do právnych otázok štátu si pomaly ale isto nachádzal svoje miesto v rámci druhov trestov, účelu trestania či výkonu trestov na Slovensku. Jedným z najväčších a najhmatateľnejších vyjadrením ovplyvňovania právneho systému humanistickými myšlienkami v trestnom práve Slovenskej republiky je práve postupné špecifikovanie a následné absolútne zrušenie trestu smrti.

⁸¹ Dostupné na internete: www.policie.cz/soubor/sesit-02-prvni-vydani-pdf.aspx [cit. 2016-2-5].

5 MEDZINÁRODNÉ PRÁVNE AKTY V OBLASTI HUMANIZÁCIE TRESTNÉHO PRÁVA

Hoci je vývoj právnych poriadkov individuálnou náležitosťou každého štátu, kompetentní si už dávno uvedomili, že niektoré otázky treba riešiť spoločne, na základe medzinárodných zmlúv. Jednou z týchto otázok je aj vymedzenie základných práv, ktorých vymedzenie je dôležité aj pre oblasť trestného práva. Hoci bolo Beccariove dielo „O zločinoch a trestoch“ z roku 1764 významným dokumentom zaoberajúcim sa otázkou humanizmu trestov, trestania a trestného práva všeobecne, nie je tomuto dielu možné pripísať právnu povahu. To však neplatí o Deklarácii práv človeka z roku 1789.

5.1 Deklarácia práv človeka a občana

25 rokov po Beccariovom diele „O zločinoch a trestoch“ uzrel svetlo sveta právny dokument, ktorý sa radí medzi historicky najvýznamnejšie dokumenty vydané v oblasti ľudských práv. Deklarácia práv človeka a občana bola vydaná 26. augusta 1789 ako výsledok snahy francúzskych revolucionárov o dosiahnutie zmeny systému v krajine.

Samotný text Deklarácie sa skladá z Úvodu a 17 samostatných článkov, ktoré sa venujú rôznym oblastiam ľudských práv. Po všeobecnom úvode hlásajúcom zastavenie doterajšieho stavu spočívajúceho v opomínaní základných ľudských práv nasledujú hneď za úvodom články Deklarácie vzťahujúce sa na tzv. „prirodzené práva“, ktorých nositeľom je každý človek. Článok 1 hovorí aj o tom, že „*L'udia sa rodia a zostávajú slobodní a rovní v právach.*“⁸². Ide o zmenu stavu z predchádzajúcich období, kedy bolo aj v rámci trestov a trestania veľmi citeľné triedenie ľudí do rôznych privilegovaných vrstiev v rámci spoločnosti. Toto delenie malo za výsledok stav, kedy bol za spáchanie rovnakého trestného činu inak potrestaný slobodný občan, inak mešťan a inak šľachtic či duchovný. Článok 2 sa potom venoval vymedzeniu prirodzených práv, medzi ktoré bolo zaradené sloboda, bezpečnosť, vlastníctvo či odpor proti útlaku.

Ďalšie články sa potom venovali konkrétnejším otázkam ustanovovania prirodzených práv a ich zákonnému vymedzeniu, no z hľadiska trestného práva bol dôležitým článok 7., v ktorom sa mimo iné uvádzalo nasledovné: „*Nikto nemôže byť obžalovaný, zadržaný alebo uväznený, iba ak na základe prípadov stanovených*

⁸² Článok 1 Deklarácie práv človeka a občana 1789

v zákonoch, a to spôsobom stanoveným zákonom. Musia byť potrestaní všetci tí, ktorí vymáhajú, vybavujú a vykonávajú alebo dávajú vykonávať svojvoľné príkazy.“⁸³ Toto ustanovenie zákona je právne vymedzenie zásady „žiadny trestný čin bez zákona“. Uplatňuje sa tu však aj zásada humanizmu v rámci trestného procesu, nakoľko inštitúty obžaloby, zadržania alebo uväznenia môžu byť aplikované len na základe zákonných podmienok, čo dáva človeku samo o sebe pocit právnej istoty. Z hľadiska humanizmu je možné uvažovať aj o odvodenom následku právnej istoty pre obyvateľstvo - verejným vyhlásením zákona je každý potencionálny páchatel' trestnej činnosti dopredu oboznámený nielen s činmi označujúcimi sa ako trestné, ale aj s procesným postupom hroziacim za takého konanie. Potencionálny páchatel', pokiaľ tomu nebráni jeho stav, je dopredu informovaný a oboznámený s následkom, ktoré ho za jeho konanie môže postihnúť.

V ďalšom článku sa uvádza: *„Zákon nemôže stanovovať iné tresty ako tie, ktoré sú úplne a zjavne nevyhnutné, a nikto nemôže byť potrestaný inak, než na základe zákona prijatého a vyhláseného pred spáchaním trestného činu a legálne aplikovaného.*“⁸⁴ Tento článok hovorí jasne - páchatel' môže byť potrestaný len spôsobom ustanoveným v zákone, o ktorom hovoria ustanovenia o druhoch trestu a ich výkone, a zároveň má byť ustanovený trest zjavný a nevyhnutný, čo je základnou požiadavkou humanizmu trestania. Ďalšie ustanovenie hovorí o prezumpcii neviny, ktorá je taktiež dôležitým pilierom právnej istoty jedinca v štáte postaveným na humanistických myšlienkach, ktoré majú zabezpečiť obvinenému právo na zákonne postupy pri dokazovaní jeho viny a istotu, že na neho nebude hľadené ako na páchatel'a trestnej činnosti až do právoplatného rozhodnutia vo veci.

Deklarácia práv človeka a občana z roku 1789 je svojím spôsobom priekopníkom v zavádzaní humanistických myšlienok do vnútroštátnych predpisov viacerých štátov sveta. Veľkú úlohu na tom zohral fakt, že autori tejto Deklarácie sa pravdepodobne silno inšpirovali humanistickými a osvietenskými názormi šíriacimi sa tou dobou v rôznych odvetviach ľudskej spoločnosti, medzi inými aj v práve.

5.2 Všeobecná deklarácia ľudských práv

Ďalším dôležitým právnym prepisom novodobých dejín, normotvorne zaväzujúcim väčšinu štátov sveta vrátane Slovenskej republiky, je Všeobecná deklarácia ľudských práv

⁸³ Článok 7 Deklarácie práv človeka a občana 1789

⁸⁴ Článok 8 Deklarácie práv človeka a občana 1789

prijatá na zasadnutí III. Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov vo forme rezolúcie č. 217 (III) dňa 10. decembra 1948 (ďalej „Všeobecná deklarácie ľudských práv“).

Z celého znenia Všeobecnej deklarácie ľudských práv je cítiť historické obdobie vzniku tohto právneho dokumentu. Išlo o obdobie, ktorému predchádzali 2 vojenské konflikty s dopadom na celý svet odohrávajúce sa v priebehu prvej polovice 20. storočia - I. a II. svetová vojna. Nie je preto ničím zvláštnym, že v súvislosti s predchádzajúcimi svetovým dianím panovali názory majúce za následok vznik takého právneho dokumentu, akým je Všeobecná deklarácia ľudských práv. Zrkadlom nálad je hneď v úvode tohto dokumentu jeho Preambula, kde sa uvádza: „*pretože výsledkom neuznávania ľudských práv a pohrdania s nimi boli barbarské činy urážajúce svedomie ľudstva*“⁸⁵

Humanistické myšlienky je možné vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv nájsť v každom jednom z jej 30 článkov, pre trestné právo je však veľmi dôležitým Článok 5, podľa ktorého „*nikto nesmie byť podrobený mučeniu alebo krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu*“⁸⁶ V tomto prípade ide o najexpresnejšie vyjadrenie zásady humanizmu v trestného práve, aké je možné v tomto dokumente nájsť. Úlohou článku je morálne zaviazanie štátov k tomu, aby v rámci svojich vnútroštátnych právnych noriem v oblasti trestného práva pri trestnom konaní a následnom trestaní brali ohľad na humanistické myšlienky zavrhujúce kruté, neľudské a ponižujúce zaobchádzanie s ľuďmi.

Článok 11 je tak isto veľmi významným v oblasti trestného práva. Okrem prezumpcie nevinoty známej už z Deklarácie práv človeka a občana sú tu napríklad zakotvené aj požiadavky, aby „*nikto nesmel byť odsúdený pre nejaký čin alebo opomenutie, ktoré v čase, keď boli spáchané, neboli podľa vnútroštátneho alebo medzinárodného práva trestným činom. Tak isto nesmie byť uložený trest ťažší, než aký bolo možno použiť v čase, keď bol trestný čin spáchaný.*“⁸⁷ V tomto prípade ide o rozšírenie právnej istoty založenej na princípe, kedy je možné človeka potrestať len za trestný čin trestný v dobe spáchania tohto činu a zároveň v rámci zásady humanizmu nesmie byť tento trest ťažší, ako by bol v období, kedy bol trest spáchaný.

⁸⁵ Preambula Všeobecnej deklarácie ľudských práv

⁸⁶ Článok 5 Všeobecnej deklarácie ľudských práv

⁸⁷ Článok 11 Všeobecnej deklarácie ľudských práv

5.3 Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd z roku 1950 je jedným z prvých právnych dokumentov vydaných Radou Európy, ktorej hlavným cieľom je udržiavanie Európy na základe „*oddanosti duchovným a morálnym hodnotám, ktoré sú spoločným dedičstvom ich národov a skutočným zdrojom individuálnej slobody, politickej slobody a právneho štátu.*“⁸⁸ Zásada humanizmu je tu obsiahnutá hlavne v článkoch 3 (zákaz mučenia), 6 (právo na spravodlivé súdne konanie) ale hlavne v článku 7 (uloženie trestu výlučne na základe zákona). V podstate ide o práva deklarované už aj v predchádzajúcich právnych predpisoch, pre príklad, článok 7 hovorí: „*Nikoho nemožno uznať za vinného zo spáchania trestného činu na základe skutku alebo opomenutia, ktoré v čase jeho spáchania nie je považované podľa vnútroštátneho alebo medzinárodného práva za trestný čin. Takisto nesmie byť uložený trest prísnejší, než aký bolo možné uložiť v čase spáchania trestného činu.*“⁸⁹ V podstate bola Rada Európy založená ako medzinárodná organizácia, ktorej cieľom je zaväzovanie štátov zoskupených v tejto organizácii k vytváraniu vnútroštátnych ale aj medzinárodných právnych predpisov v súlade s humanistickými myšlienkami uvádzanými do praxe. Niet preto divu, keď sa Európsky dohovor o ochranu ľudských práv a základných slobôd považuje za jeden z najdôležitejších právnych aktov smerujúcich nielen k humanizácii trestného práva, ale k humanizácii medzinárodného právneho systému.

5.4 Ďalšie medzinárodné právne akty smerujúce k humanizácii trestného práva

V súvislosti s trestaním a trestom pri akceptácii myšlienok humanizmu je potrebné spomenúť ďalší významný dokument zaoberajúci sa danou problematikou - Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu z 10. decembra 1984. Tento dokument vo svojich 33 článkoch upravuje postup, ktorý nie je v súlade s humanistickými myšlienkami snažiacimi sa o nastolenie ľudského zaobchádzania s ľuďmi podozrivými z páchania trestnej činnosti alebo s páchatelmi vykonávajúcimi si svoj trest. V článku 1 je definovaný pojem mučenia, ktorého definovanie je dôležité pre procesnú časť trestných konaní. V tomto Dohovore sa však

⁸⁸ Dostupné na internete https://www.mzv.sk/zahranicna_politika/ludske_prava-rada_europy [cit. 2016-2-5]

⁸⁹ Článok 7 Európskeho dohovoru o ľudských právach v znení protokolov č. 11 a 14 s dodatkovým protokolom a protokolmi č. 4,6,7,12 a 13

nehovorí len o jednotlivých ľudských právach v danej oblasti, ale aj o pomoci medzi štátmi, ktoré sú jeho zmluvnými stranami.

Dôležitým právnym aktom v oblasti humanizácie trestného práva súvisiaci s výkonom trestov, konkrétne s výkonom trestu odňatia slobody, je dokument pod názvom Minimálne štandardné pravidlá pre zaobchádzanie s väznenými osobami, v súlade s ktorým je aj vnútroštátna právna úprava Slovenskej republiky v danej oblasti - z. č. 475/2005 Z.z. Zákon o výkone trestu odňatia slobody. „*Uväznenie z dôvodu odňatia slobody je trestom už samo o sebe. Podmienky väzby a väzenský režim preto nemajú prehlbovať tento stav, s výnimkou prípadov, kedy je nutná segregácia alebo opatrenia na udržanie ich disciplíny ako následok správania sa väzňov*“.⁹⁰ Obsahovo sa venuje tento dokument množstvu veľmi konkrétnych opatrení v súvislosti s výkonom trestu odňatia slobody, pre príklad je v bode 32 ods. 3 sa hovorí o tom, že pokiaľ odsúdený vykonáva disciplinárny trest spočívajúci v celodennom umiestnení v uzavretom oddieli alebo v samoväzbe, lekár ho musí navštíviť a vyšetriť každý deň.⁹¹

Medzi ďalšie medzinárodné právne akty súvisiace s priamym vplyvom zásady humanizmu na trestné právo patria aj:

- Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach z roku 1966
- Deklarácia o ochrane všetkých osôb pred mučením a iným krutým, neľudským alebo ponižujúcim zaobchádzaním, alebo trestaním z roku 1975
- Kódex správania úradných osôb právneho donútenia z roku 1979
- Záruky garantujúce ochranu práv osôb, ktoré môžu byť odsúdené na trest smrti z roku 1984
- a mnohé iné...

V súvislosti s medzinárodnými právnymi aktmi je dôležité si uvedomiť, že vo väčšine prípadov ide skôr o odporúčania, a je preto hlavne v kompetencii vnútroštátnych orgánov jednotlivých štátov, aby v rámci svojich vnútroštátnych predpisov akceptovali medzinárodné právne akty a v nich obsiahnuté myšlienky, ku ktorých napĺňaniu sú viazané, pokiaľ k nim pristúpili.

⁹⁰ Dostupné na internete:

<http://bvsp.open.sk/3.semester/Psychol%C3%B3gia%20pre%20pr%C3%A1vníkov/Pen.%20ps.-predn..pdf>
[cit. 2016-2-5]

⁹¹ Minimálne štandardné pravidlá pre zaobchádzanie s väznenými osobami

Záver

Vplyv zásady humanizmu má v súčasnosti veľký vplyv na ukladanie a vykonávanie trestov, ako aj na celé odvetvie trestného práva, no nebolo tomu vždy tak. História ukázala veľa úskalí v ceste presadenia sa humanistických myšlienok v novodobých trestných poriadkoch takmer celého sveta.

Diplomovú prácu „Vplyv zásady humanizmu na druhy a výkon trestov“ som sa snažil písať tak, aby bola zrozumiteľná nielen odbornej verejnosti, ale každému, kto si ju bude chcieť preštudovať. Snažil som sa vybrať dôležité míľniky a údaje tak, aby bola práca ako celok komplexným dielom zaoberajúcim sa danou problematikou.

V rámci príprav na písanie práce a neskôr pri samotnom písaní som používal odbornú literatúru z danej oblasti, niekedy som musel siahnuť aj po cudzojazyčných zdrojoch. Taktiež som využíval periodické články, rôzne zákonné predpisy ale aj rozhodnutia súdov či dôveryhodné internetové zdroje.

Mojím cieľom bolo vytvorenie celistvého diela venovaného danej problematike, čo sa mi, myslím si, v rámci možností a mojich poznatkov v danej problematike podarilo. V úvahu však treba zobrať fakt, že v rámci limitácie rozsahu záverečnej diplomovej práce nebolo v mojich možnostiach venovať sa každej jednej podkapitole práce dostatočne do hĺbky tak, ako by som to urobiť chcel. Vyberal som preto len tie najdôležitejšie a najzaujímavejšie informácie opisujúce vplyv humanizmu na trestné právo, konkrétne na druhy trestov a ich výkon.

Zoznam použitej literatúry a prameňov

Knižné publikácie a monografie

- ❖ BECCARIA, C.: *O zločinoch a trestoch*. Bratislava: Kalligram, 2009, 128 s. ISBN 978-80-8101-252-5.
- ❖ ČERNÍKOVÁ V., MAKARIUSOVÁ, V.: *Sociální ochrana*. Praha: Policejní akademie ČR, 1996, 156 s. ISBN 80-85981-36-X.
- ❖ HART-DAVIS, A.: *History*. London: Dorling Kindersley, 2007, 496 s. ISBN 978-14-093-3180-3.
- ❖ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo hmotné: Všeobecná časť*. Bratislava: Iura Edition, 2010, 532 s. ISBN 978-80-80783-08-2.
- ❖ IVOR, J., ZÁHORA, J.: *Repetitórium rekodifikovaného trestného práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, 198 s. ISBN 978-80-8078-163-9.
- ❖ KUČHTA, J. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.Beck, 2005, 544 s. ISBN 80-7179-813-4.
- ❖ Kolektív autorov: *Trestný zákon s rozsiahlym komentárom a judikatúrou*. Bratislava: Nová práca, 2014, 680 s. ISBN 978-80-89350-48-3.
- ❖ LATA, J.: *Účel a smysl trestu*. Praha: Knihovnička LexisNexis, 2007, 114 s. ISBN 978-80-86920-24-5.
- ❖ LYONS, L.: *Historie trestu smrti*. Praha: Svojtka & Co, 2004, 190 s. ISBN 80-7352-021-4.
- ❖ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Banská Bystrica: Bellanum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, 458 s. ISBN 978-80-557-0800-3.
- ❖ MONESTIER, M.: *Historie trestu smrti*. Praha: Rybka publishers, 1998, 406 s. ISBN 80-86182-05-3
- ❖ ROTH, T. M.: *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*. Chicago: Society of Biblical Literature, 1995, 283 s. ISBN 0-7885-0126-7.
- ❖ SLUŠNÝ, J. *Historie mučení*. Praha: XYZ, 2008, 286 s. ISBN 978-80-7388-071-2.
- ❖ ŠTĚRBA V.: *Penologie*. Praha: Armex publishing s.r.o., 2007, 148 s. ISBN 978-80-86795-48-5.

Články v časopise

- ❖ ČEČOT, V.: *Alternatívne tresty – jeden z moderných prostriedkov trestnej politiky demokratického štátu*. In *Justičná revue*, roč. 52 2000, č. 12, s. 1280 – 1285.
- ❖ DANIŠ, M.: *Trest smrti v kontexte právneho systému na území Slovenska v období stredoveku a novoveku*. In *Acta iuridica Sladkoviciensia* 2., s. 25-31.
- ❖ DESET, M.: *Kritika trestu smrti*. In *Justičná revue*, roč. 60, 2008, č. 8-9, s. 1223-1228.
- ❖ GANYICZ, M.: *Quo vadis slovenské väzenstvo?* In *Zvesti zboru väzenskej a justičnej stráže*, roč. 36, 2004, č. 1, s. 6-7.
- ❖ JURČOVÁ, J.: *Alternatívne tresty*. In *Justičná revue*, roč. 64, 2012, č. 4, s. 523-530.
- ❖ LIPŠIC, D.: *Trest smrti: áno či nie?* In *Týždeň*, 2008, č. 14, s. 80.
- ❖ POLÁKOVÁ, V.: *Aktuálne otázky peňažného trestu*. In *Justičná revue*, roč. 66, 2014, č. 3, str. 388-396.

Internetová zdroje

- ❖ <http://bvsp.open.sk/>
- ❖ <http://dai.fmph.uniba.sk/>
- ❖ <https://facultystaff.richmond.edu/>
- ❖ <http://is.bivs.sk/>
- ❖ <http://klimes.mysteria.cz/>
- ❖ <http://spravy.pravda.sk/>
- ❖ <https://www.amnesty.org/>
- ❖ <https://www.genpro.gov.sk/>
- ❖ <http://www.jstor.org/>
- ❖ <https://www.mzv.sk/>
- ❖ <http://www.policie.cz/>
- ❖ <http://www.pravnelisty.sk/>
- ❖ <http://www.svatepismo.sk/>

Právne normy

- ❖ Deklarácia práv človeka a občana 1789
- ❖ Európsky dohovor o ľudských právach v znení protokolov č. 11 a 14 s dodatkovým protokolom a protokolmi č. 4,6,7,12 a 13
- ❖ Rezolúcia OSN 70/175 Minimálne štandardné pravidlá pre zaobchádzanie s väznenými osobami

- ❖ Rezolúcia Hospodárskej a sociálnej rady 663c (XXIV) - Minimálne štandardné pravidlá pre zaobchádzanie s väznenými osobami 1957
- ❖ Rezolúcia Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov 217 (III) - Všeobecná deklarácia ľudských práv 1948
- ❖ z. č. 117/1852 r.z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch
- ❖ z. č. 86/1950 Zb. Trestný zákon v znení neskorších predpisov
- ❖ z. č. 140/1961 Zb. Trestný zákon v znení neskorších predpisov
- ❖ z. č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky
- ❖ z. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov
- ❖ z. č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov
- ❖ z. č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Rozhodnutia súdov

- ❖ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SSR 2 Tz 108/71
- ❖ Rozsudok Najvyššieho súdu SR 2To 5/2012
- ❖ Rozsudok Najvyššieho súdu R9/1966-II
- ❖ Uznesenie Krajského súdu Trenčín 2Tos/24/2014